Քրիստոնյա Հայաստան

2001, ԱՊՐԻԼ Բ, ԹԻՎ 8 (100)

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ ՏԵՐ ՏԵՐ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՎ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ

ՀԱՅՈՑ ԵՂԵՌՆԻ 86-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻ ԱՌԻԹՈՎ

ԴԵՐ ԶՈՐ
24 ապրիլի, 2001 թ.

«Որ զանձինս իւրեանց քեզ, Հայր, ընծայեցին եւ Որդւոյ քում Քրիստոսի եղեն խաչակիցք»:

Այստեղ եկանք Մեր հոգու հայացքի առջեւ Արեւմտյան Հայաստանի օրհնյալ հողը, Սուրբ Մասյաց փեշերին այրվող այգեստաններ, խողխողված մանուկ ու ծեր, դեպի անապատ քշվող անզեն ու տանջահար ժողովուրդ: Անցանք ափերով Եփրատի, որի ջրերը կյանք բաշխելու փոխարեն Հայոց լեռնաշխարհից դիակ ու արյուն էին բերում 86 տարիներ առաջ եւ սարսափ էին գուժում ու մահ: Արագընթաց մեքենաներով կտրեցինք անեզր տափաստանը, որը, դուք՝ բյուր նահատակներ հայոց, չափեցիք քայլ-քայլ եւ խաչը ուսած՝ անցաք Գողգոթայի ճանապարհով:

Եկել ենք, որպես շնորհընկալ Ամենայն Հայոց Հայրապետ, առաջին անգամ հանուն մեր նախորդների այսօր խորին խոնարհումով ծնրադրելու եւ մայր հայրենիքի ու Սուրբ Էջմիածնի օրհնությունը բաշխելու շիկացույն այս հողին, որը, ժամանակին անջուր ու անմարդաբնակ, հավաքական ձեր գերեզմանը դարձավ ու սրբագործվեց մարտիրոսյալ ձեր արյամբ՝ նվիրական դառնալով համայն հայոց համար:

Անապատի տոթակեզ քամին ավազով ծածկեց անթաղ մնացած ձեր աճյունները: Բայց մի՞թե Բարձրյալի աչքից կարելի է թաքցնել մարդկային չարիքը, մարդկային ամոթը: Մի՞թե ոճրապարտ մտքով ու ձեռքով գործվածը, որ սրատեց ու բնավեր արեց ստեղծարար հնագույն մի ժողովրդի, կարող է մոռացության շղարշով պատվել ու ջնջվել սերունդների հիշողությունից:

Եկել ենք հանուն համայն հայ ժողովրդի, որը աշխարհի բոլոր ծագերում այսօր՝ ապրիլի 24-ին, համախումբ ու միասնական ոգեկոչում է նահատակների սուրբ հիշատակը: Այսօր բազմահազար հայորդիներ, Հայաստանի Հանրապետության նախագահի գլխավորությամբ, Ծիծեռնակաբերդի բարձունքում խոնարհվում են ձեր հիշատակը հավերժացնող կոթողի առջեւ:

Եկել ենք ուղեկցությամբ աշխարհասփյուռ մեր զավակաց, ովքեր՝ շառավիղները նախճիրից փրկվածների, աշխարհի չորս կողմերում հայ կյանքը վերահաստատած, պատմական մեր հայրենիքի արեւելյան մի հատվածում Հայաստանի ազատ պետությունը վերականգնած՝ այսօր նախանձախնդիր են հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում, որպեսզի ոչ մի ժողովուրդ չապրի երբեք սեփական պատկանելության համար կոտորածի ողբերգությունն ու վիրավորանքը եւ չկառուցի Դեր Զոր, Ծիծեռնակաբերդ ու Եաո Վաշեմ, որպեսզի ոչ մի հողում չլինեն Մայդանեկ ու Բուխենվալդ:

Սուրբ Էջմիածնի 1700-ամյա Միածնաէջ Լուսե Խորանի օրհնությունն ենք բերել նահատակներիդ նշխարներին, Սուրբ Լուսավորչի կանթեղի լույսը մշտառողբ: Եկել ենք ուխտի, սրբազան երդման: Եկել ենք ձեր՝ Քրիստոսի խաչակիցներիդ հազարավոր անհայտ անունների հիշատակումով մեր ուխտը առ Աստված հաստատելու, համազգային մեր միասնականությունը նորոգելու եւ մեր հավատը զորացնելու արդարության հաղթանակի հանդեպ: Եկել ենք ասելու ձեզ, որ ամեն ապրիլի 24-ի, նաեւ այսօր, հայ ընտանիքներում զավակներ են ծնվում՝ հայորդիներ ու հայուհիներ, որ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու ավազանում մկրտվում են ձեր անուններով:

Միրելի ժողովուրդ հայոց ի սփյուռս աշխարհի:

Շարունակությունը էջ 2

ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆ - 86

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՐ ԶՈՐ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ Ամենայն Հայոց եւ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԱՐԱՄ Ա Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսների հովանավորությամբ եւ գլխավորությամբ ապրիլի 23-25-ը տեղի ունեցավ ուխտագնացություն Դեր Զոր:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի գլխավորությամբ հոգեւորականության, իշխանության, գիտության ու մշակույթի ներկայացուցիչներից բաղկացած շուրջ 40-հոգանոց ուխտագնացների խումբը մեկնեց Հալեպ:

Ըստ պատմական աղբյուրների՝ հայերը դեռ վաղ միջնադարից են բնակվել այստեղ, սակայն համայնքը որպես այդպիսին ձեւավորվել է 14-րդ դարից: Ստեփանոս քահ. Կրակցիի 1329 թ. ձեռագիր հիշատակարանից տեղեկանում ենք, որ այդ շրջանում Հալեպում արդեն գործում էր հայկական Ս. Աստվածածին եկեղեցին, ուր հայերը մատուցում էին իրենց աղոթքը, իսկ ավելի ուշ՝ 16-17 դարերում, Հալեպում գործում էր դպրատուն, որտեղ աշխատած գրիչների գործերից պահպանվել եւ մեզ են հասել 200-ից ավելի ձեռագրեր, հայ վարպետների որմնանկարներ, սրբապատկերներ, մանրանկարներ: Հալեպահայ ազգային հետագա կյանքը կազմակերպել են Ռուբինյան (1846), Ուսումնասիրաց (1880) եւ Դպրասեր տիկնանց (1898) միությունները: Ձեւավորված այս համայնքին վերջին 3-4 դարերի ընթացքում, մեզ հայտնի պատճառներով, առաջին անգամ էր այցելություն տալիս Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը:

Քաղաքի օդանավակայանում Հայաստանից մեկնած մեր ուխտավորներին դիմավորեցին Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Արամ Առաջինը, Բերիո թեմի առաջնորդ Սուրեն արք. Գաբրիելյանը, այլ հոգեւորականներ ու համայնքի ներկայացուցիչներ:

Թափորն օդանավակայանից շարժվեց դեպի Ս. Քառասնից Մանկանց եկեղեցի տանող Ազիզիե փողոցը: Քաղաքի հնագույն, ասես ավետարանական ժամանակների շունչն ու մթնոլորտն իր մեջ անաղարտ պահած, անապատային շիկաներմակ հողե տների ու տնակների մեղմերանգ պատկերներն ու թվացյալ լռությունն անտեսանելի փոխվեցին, երբ թափորը մտավ փողոց: Քաղաքի հայ համայնքն եկել ու ասես գրավել էր փողոցն իր ողջ երկայնքով: Հայոց Հայրապետի, Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսի, Հայաստանից ու Սփյուռքի այլ գաղթօջախներից ժամանած պատվիրակությունների երթն ընդունում էին գնծագին ճիչերով, ծափողջույններով, շենքերի պատշգամբներից, բաց պատուհաններից, տանիքներից թափվող ծաղկաթերթերի, քաղցրավենիքների եւ ընդեղենի տարափով, իսկ տեղ-տեղ փողոցը ներկվում էր մատաղվող գառների ու ոչխարների հեղվող արյամբ: Աննախադեպ այս մթնոլորտի պատճառը, անշուշտ, առաջին հերթին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի գահակալի՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետի ներկայության ցանկալի փաստն էր:

Շարունակությունը էջ 2

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ ՏԵՐ ՏԵՐ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՎ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ

ՀԱՅՈՑ ԵՂԵՌՆԻ 86-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻ ԱՌԻԹՈՎ

Սկիզբը՝ էջ 1

Այս պահին մեր ոտքի տակ հողին խառնված, փշուր-փշուր ու մանրված ոսկորներն են հայ նահատակների, սակայն մեր առջեւ՝ նրանց հիշատակը հավերժացնող վեհատես կոթող-եկեղեցին է՝ երկինք պարզած փրկագործ խաչով, որի թեւերի հովանու ներքո խաղաղություն են գտել նշխարները մեր անմեղ զոհերի:

Արդարեւ, սիրելիներ, բազմիցս խաչվելով չէ, որ խաչակից ենք Քրիստոսին, այլ որովհետեւ հարություն ենք առել, մահը կյանքով ենք ոտնակոխել եւ մեր Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի օրինակով ամոքապարտ թողել մեզ խաչողներին: Մեր ժողովրդի տարագիր զավակները ստեղծարար իրենց կյանքը վերընձյուղեցին աշխարհի տարբեր երկրներում եւ քրիստոնյա հայի ազնիվ ու օրինավոր նկարագրով հարգանք ու վստահություն վաստակեցին ամենուր: Այդ նույն քրիստոնյա հայը՝ հաց ստեղծող, արհեստավոր, վաճառական, բժիշկ ու ճարտարապետ, Օսմանյան Թուրքիայում անցնող դարասկզբին մահվան դատապարտվեց, քանզի բնիկ ու տոհմիկ ժողովուրդն էր Արարատի երկրի, քանզի դարերով վկայել ու վկայում էր իր հավատարմությունը Քրիստոսին ու Նրա սիրուն, որով մերժել էր չարը ու հաղթել մահեր:

Մեր նահատակների սուրբ հիշատակի ոգեկոչման այս նվիրական օրը Մեր սիրեցյալ եղբայր Արամ Ա կաթողիկոսի հետ միասին Դեր Զոր ուխտի եկած մեր զավակների, համայն մեր ժողովրդի անունից երախտագիտության Մեր խոսքն ենք ուղղում արաբ ժողովրդին եւ բոլոր ժողովուրդներին, որոնք արհավիրքի դժնդակ օրերին սատարեցին աստանդական հայերին եւ մարդասիրության հազարավոր օրինակներով դատապարտեցին հայկական կոտորածները, իսկ այսօր նույն նախանձախնդրությամբ ճանաչում են հայոց ցեղասպանության իրողությունը:

Մեր գնահատանքն ու շնորհակալությունն ենք հայտնում մասնավորաբար Սիրիայի պետությանը, որն ապաստան է տվել բազմաթիվ տարագիր հայերի, օգնել բուժելու հոգու վերքը եւ ընդունելով նրանց որպես իր լիարժեք քաղաքացիների, ի հարգանս հայ նահատակների, աջակցել է նաեւ կառուցելու Դեր Զորի այս հուշահամալիրը: Նահատակաց լուսաբնակ այս մատռան սուրբ խորանի առջեւ Մեր աղոթքն ենք բարձրացնում հանուն Սիրիո մեծարգո նախագահ Բաշար Ասադի արեւշատության եւ նրա երջանկահիշատակ հոր ու նախորդի՝ Հաֆեզ Ասադի հոգու հանգստության:

Ցեղասպանություն ապրած ժողովրդի Հայրապետիս աղոթքին այսօր երկնքից ձայնակից են բյուր հոգիները հայ մարտիրոսների՝ հայցելով խաղաղություն համայն աշխարհին, նաեւ մարդկային քաղաքակրթության հնագույն օրրան այս տարածաշրջանում ապրող բոլոր ժողովուրդներին:

Ողորմիր, Աստված, հոգիներին մեր սուրբ նահատակների, որ «Որդւոյ քում Քրիստոսի եղեն խաչակիցք» եւ «կանգնեցին մեզ յաղթող նշան ընդդեմ բշնամւոյն»: Զորացրու, Աստված, ճշմարտասիրության ու արդարամտության հոգին ժողովուրդների, որպեսզի պետությունների կողմից Հայոց Ցեղասպանության ճանաչումը նոր դարասկզբին արդարության ձայնի ազդարարը դառնա ու մոտեցնի նրա հաղթանակը: Այդ օրը, ո՜վ Տեր, թող մեզ շուտ ծագի՝ հանուն չարիքի մերժման ամբողջ աշխարհում, հանուն մարդկության խաղաղ ու բարեգործ լուսավոր գալիքի:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի. ամէն:

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՐ ԶՈՐ

Սկիզբը՝ էջ 1

Լուսավորչի 132-րդ գահաժառանգ Հայոց Հայրապետն ուխտավոր էր: Եկել էր իր աղոթքը բարձրացնելու առ Աստված, օրհնությունն ու խնկարկումը մատուցելու դարասկզբին Օսմանյան կառավարության կողմից կազմակերպված հայոց Մեծ եղեռնի զոհերի, մասնավորապես Դեր Զորի անապատում նահատակված շուրջ 200 000 մեր հայրենակիցների անմահ հիշատակին: Եկել էր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի 1700-ամյա հավատի կենարար լույսը բաշխելու այստեղ ապրող մեր հայրենակիցներին, որոնք սերունդներն են պատմական Զուղայից, Երեւանից, Արցախից, Էրզրումից, Սեբաստիայից, Ակնից, Կիլիկիայից՝ դարերի ընթացքում այստեղ գաղթած հայերի, ինչպես նաեւ ցեղասպանությունից մազապուրծ մեր հայրենակիցների:

Թափոռն Ազիզիե փողոցից թեքվեց դեպի Ս. Քառասնից Մանկանց մայր եկեղեցի (15-րդ դ.): «Սալիբե» (Խաչ) թաղամասում ի հիշատակ Սեբաստիայում նահատակված 40 սրբացյալ զորականների կառուցված մայր եկեղեցու բակն ու շրջակայքը նմանվել էին մարդկանցից կազմված անառիկ բերդի. ուժ ու հնարավորություն էր պետք ճեղքելու այն: Ողջույնի, օրհնանքի խոսքերից ու միասնական աղոթքից հետո տեղի ունեցավ աջհամբույր: Բարեպաշտ մեր հայորդիները, մեկ-մեկ խոնարհվելով, համբուրում էին կաթողիկոսների աջերը եւ օրհնություն ստանալով՝ դուրս ելնում եկեղեցուց: Պահը հոգեւոր նորոգման հուզիչ ու հոգեպարար պատկեր էր հիշեցնում:

Կարճ հանգիստ առնելով Բերիո թեմի առաջնորդարանում, ապա նաեւ Ա. Մանուկյան ժողովրդական տանը՝ ժամը 15.30-ին ուխտավորների խումբը երեք մեծ ավտոբուսներով ուղեւորվեց դեպի Դեր Զոր: Հալեպից Դեր Զոր ձգվող 350 կմ տարածության յուրաքանչյուր հատվածն անցնում էինք մեր իմացածի, լսածի, կարդացածի մասին ծանր ու դառնագին, սահմռկեցուցիչ խոհերի, ապրումների, արյամբ ներկված մեր սուրբ նահատակների հիշատակների միջով: Անցնում էինք բեդվինների՝ անապատի այդ պարզ ու մաքուր խառնարած հոգիների կավաշեն փոքրիկ հյուղակների կողքով եւ ակամայն, անկանգառ՝ մեր խոնարհումը արտահայտում նրանցում ապրողներին, որոնց պարտական ենք շատ-շատ հայերի, առավելապես մանուկների փրկված կյանքերի համար: Նրանց փոքրիկ, հնամաշ ու կարկատանված դարասկզբյան վրանները դարձան ապաստարան, տուն ու տեղ մեր մանուկներից շատերի համար:

Դեր Զոր: Պատմական Միջագետքի անապատների մեջ այս մեկը ճակատագրի դաժան բերումով դարձավ համայն հայության թանկ սրբատեղիներից մեկը: Դարձավ մեր հարյուրամյա ցավի, արյունոտ վերքի անմոռանալի «հուշարձանը», դարձավ անլռելի զանգակատունը մեր հիշողության:

Դեր Զոր: Հայոց Հայրապետի, Կիլիկիո կաթողիկոսի եւ ուխտավոր պատվիրակությունների դերզորյան ուխտերթը կանգ առավ Մեծ եղեռնի զոհերի հիշատակին նվիրված՝ 1991 թվականին կառուցված Ս. Նահատակաց հուշահամալիրի մոտ, ուր ժամը 21-ին, բազմահազար հայ հավատացյալների մասնակցությամբ, որոնք այստեղ էին ժամանել ոչ միայն Սիրիայի տարբեր վայրերից, այլեւ այլ գաղթօջախներից, Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Հայրապետն ու Արամ Ա Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսը կատարեցին հսկումի արարողություն: Այստեղ եւս, ինչպես Հալեպում, կաթողիկոսների ոտքերի առաջ հոսում էր մատաղվող գառան արյունը, այստեղ եւս նույն ուխտի ոգին էր նորոգվելով թեւածում՝ ազդարարելով, որ հայը, ուր էլ որ ապրելիս լինի, ունի հավերժության մեջ գոյատեւելու մեկ ճանապարհ՝ մեկ Ազգ, մեկ եկեղեցի, մեկ Հայրենիք նշանաբանով: Ապրիլի 24-ին՝ ժամը 5.30-ին, ուխտավորները մեկնեցին Մարկասե՝ Ս. Հարություն մատուռ, անապատի այն հատվածը, որտեղից բերված մեր նահատակների ոսկորները, որպես մասունքներ, դրվեցին Ս. Նահատակաց եկեղեցու հավերժասյան ապակեպատ եզրափեղկերում: Ժամը 6.30-ին հայրապետներն այստեղ կատարեցին հոգեհանգստի արարողություն՝ ապրողներիս պատգամելով հայոց մեծ ոգու, արարման ու մշտապես փյունիկվելու, Տիրոջով մշտապես հարություն առնելու հավերժաշունչ խորհուրդը՝ հիշեցումը մեր նահատակների արյան կանչի ու կսակի: Ժամը 9-ին կրկին Դեր Զորի Ս. Նահատակաց եկեղեցում էինք: Ի հիշատակ ապրիլյան մեր նահատակների՝ Հայոց Հայրապետը մատուցեց Պատարագ, որից հետո հուշահամալիրի ճակատային պատի մոտ, ի նշանավորումն երկու կաթողիկոսների համատեղ այցելության, տեղի ունեցավ տուֆակերտ խաչքարի բացումը, որտեղից ժողովրդին պատգամով դիմեցին Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց եւ Արամ Ա Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսները:

Վերադարձ Հալեպ: Նույն օրը՝ երեկոյան ժամը 9-ին, տեղի Ս. Աստվածածին եկեղեցում կատարվեց ոգեկոչման արարողություն:

Ապրիլի 25-ին՝ տոնդարձի օրը, հայոց հայրապետները, ուղեկցությամբ պատվիրակության եւ ժողովրդի հոծ զանգվածների, այցելեցին տեղում գործող երեք խոշոր կրթօջախները՝ Լ. Նաջարյան-Գ. Գյուլբենկյան, Կիլիկյան եւ Քարեն Եփփե ազգային ճեմարանները: Ժողովուրդն ասում է. «Եթե ուզում ես գաղափար կազմել որեւէ տան մասին, խոսեցրու նախ այդ տան երեխային»: Եվ խոսում էին այդ «տների» երեխաները, խոսում ու երգում հայերենով, իրենց ու հայրենիքի ձայնով, սիրով ու կարոտով առլեցուն առ հայրենիքն ու ամենայն ազգայինը: Նրանց համար անշուշտ անսովոր չէր Մեծի Տանն Կիլիկիո որեւէ կաթողիկոսի այցը համայնք. անսովորն ու բերկրառիթը Ամենայն Հայոց Հայրապետի այցն էր: Որքան էլ որ ժամանակի թելադրանքով թե ճակատագրի բերումով մեզ պարտադրվեց ընդունելու մեկ եկեղեցու երկու կաթողիկոսության առկայությունը, միեւնույն է, հայ հավատացյալ մարդու համար Ս. Էջմիածինը կա ու մնում է որպես հայոց Մեծ Դարձի տան հավերժասյունը, որպես համայն հայության Մայր Աթոռը: Վստահ ենք, որ նրանց մանկական հոգիներում մինչեւ խոր ծերություն անթեղված պիտի մնան Գարեգին Բ կաթողիկոսի՝ իրենց հասցեագրված խոսքերն ու պատգամները, նրա մեղմանուշ ժպիտն ու գորովալից հայացքը: Չէ՞ որ Ամենայն Հայոց Հայրապետն իր անձի միջոցով նրանց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հավերժալույսն էր մատուցում, Լուսավորչի կանթեղի ճաճանչը, հայրենիքի գույնն ու բույրը, Մասիսների տեսլականը, Մատենադարանի խնկաբույր մագաղաթների թերթաշրջյունը, Ծիծեռնակաբերդի ու Եռաբլուրի խորախորհուրդը: Եվ վերջապես, նրանց հետ հանդիպման էր տարել մերօրյա հայ մշակույթի եւ գիտության անվանի գործիչներին, հայրենի իշխանության ներկայացուցիչներին, Մայր Աթոռի միաբաններին, այլ կերպ ասած՝ հայրենիքի ոգին: Հայրենիքի ոգին է այն հիմնական սնուցող երակը, որ ուժ ու տոկունություն, հավատ ու հույս է տալիս օտար ափերում ապրող հային՝ հայ մնալու, ուծացումի վտանգից զերծ մնալու համար:

Ժամը 11-13-ի ընթացքում Ամենայն Հայոց Վեհափառն ու Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսն ընդունեցին Հալեպում հավատարմագրված պետական, համայնքային եւ դիվանագիտական պատասխանատու այրերին: Ապա կրկին ուխտագնացության պատվիրակության հետ միասին այցելեցին Սիմեոն Սյունակեցու վանքը՝ իրենց խոնարհումի տուրքը մատուցելու Արեւելյան եկեղեցու երեւելի սրբի հիշատակին: Ժամը 18-ին Գարեգին Բ եւ Արամ Ա կաթողիկոսների եւ ողջ պատվիրակության համար ՀՀ հյուպատոսությունն ընդունելություն էր կազմակերպել, որից հետո հայկական պատվիրակությունը՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետի գլխավորությամբ, ավարտելով իր այցն ու առաքելությունը, վերադարձավ հայրենիք:

Աստղիկ ՍՏԱՄԲՈԼՑՅԱՆ

ԱՊՐԻԼ 24 ԵՒ ՄԱՅԻՍ 24
ՆՇՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ՃՇԴՈՒՄՆԵՐ

Տարուան 12 ամիսներու շարքին, կողք կողքի բազմած - ԱՊՐԻԼ եւ ՄԱՅԻՍ - երկու ամիսները յատկանշական են մեզի համար այն իմաստով, որ առանձնապէս եւ յաջորդաբար մեզի կը յիշեցնեն մօտաւոր մեր անցեալի մռա՜յլ թէ պայծա՛ռ օրերը:

Համազգային առումով մեզ էապէս սարսո՛ղ եւ սթափեցնո՛ղ, այլեւ զօրեղնող եւ մեծանորոգ. բայց եւ յատկապէս մեզ զգաստութեա՛ն հրաւիրո՛ղ երկու թուականներուն առջեւ պահ մը կանգ կ'առնենք ազգովին ու կը պարտաւորուինք լրջանալու: Եւ 1915-ի Մեծ Եղեռնին՝ մեր ժողովուրդին պատճառուած մահացու հարուածներուն մասին մտածելու, այլ մանաւանդ մեր ազգին գոյատեւման մասին խորհրդածելու:

Եւ ասիկա ամէն տարի, ա՛նխափան:

Թէեւ իրարմէ անջատ եւ իրարու հակապատկեր. բայց իրարմով ամբողջութիւն մը կը կազմեն՝ զիրար լրացնող այս զոյգ մը թուականները - ԱՊՐԻԼ 24 եւ ՄԱՅԻՍ 24 - որոնք միաժամանակ խորհուրդ մը ունին իրենց մէջ եւ իմաստ մը կու տան մեր Պատմութեան:

Առաջինը Սգատօն, երկրորդը Փառատօն:

Իւրաքանչիւրի մասին կարգ մը նշումներ ընելէ եւ պատմական ծանօթութիւններ տալէ յետոյ պիտի փորձենք անհրաժեշտ ճշդումները կատարել անոնց մասին:

Նախ առաջինը՝ Ապրիլ 24:

ԻՆՉՈ՞Ւ ԱՊՐԻԼ 24-ԻՆ ԿԸ ՍԳԱՆՔ ԵՒ ՈՉ ՈՒՐԻՇ ՕՐ

Մեր նորահաս սերունդի տղաքը պէտք է գիտնան, թէ Ապրիլ 24-ը պատահականօրէն նշանակուած օր մը չէ՝ համազգային մեր սուգին համար:

Ապրիլ 24-ը մեր սուգին ամբողջ խորհուրդը ընդգրկող եւ համահայկական կոտորածին ազդանշանը տուող օրն է:

Այդ օրն էր, որ Մեծ Եղեռնի ահազանգը տրուեցաւ մեզի, ու մենք զգացինք, թէ կը գտնուէինք ամբողջական բնաջնջումի ահաւոր աղէտի նախօրեակին:

Բայց աւելի ճիշդ բացատրութեամբ, Ապրիլ 24-ը Թուրքիոյ հայութեան գլխատմա՛ն օրն է: Այդ օրը՝ 1915, Ապրիլ 24-ին, մեր ժողովուրդին ղեկավար դասը կազմող շուրջ 300 մտաւորականներու փաղանգը. այլ խօսքով՝ ԻՄԱՍՏՈՒՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶԳԻՆ, բռնօրէն խլուեցաւ մեր ժողովուրդէն, ու մենք մնացինք անգլուխ...

Իթթիհատական երիտասարդ թուրքեր մսավաճառներո՛ւ յատուկ ոճով, ինչպէս օրինակ սպանդանոցներու մէջ մսացու կենդանիները նախ կը գլխատեն, եւ ապա մարմինը կը կտրտեն - մասերու կը բաժնեն. այսպէս ուրեմն՝ սպանդանոցային ոճով, նախ գլո՛ւխը կտրեցին այս ժողովուրդին. եւ ապա բզկտեցի՛ն - բզկտե՛լ տուին մարմինը, անոր հետք իսկ չքացնելու դիւային մտածումով:

Եւ խորհիլ որ այդ գլխատումը կատարուեցաւ գաղտնօրէն, շա՛տ ծածուկ եւ լո՛ւռ դաւադրութեամբ... գիշերուան մթութեան մէջ, մարդկային աչքերէն հեռու:

Ահա այս ուղի՛ղ բացատրութեամբ պէտք ըսենք ուրեմն, որ Թուրքիոյ հայութեա՛ն - արեւմտահայութեան ԳԼԽԱՏՄԱՆ ՕՐՆ է՝ 1915, Ապրիլ 24-ը:

Ե՞ՐԲ ԵՒ ԻՆՉՊԷ՞Ս ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԳԱՏՕՆ ՃԱՆՉՑԱԾ ԵՆՔ ԱՊՐԻԼ 24-Ը, ԵՒ Ո՞Վ ՆՈՒԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՑ ԶԱՅՆ

Մեծ Եղեռնի մեր բիւրաւոր նահատակներուն սգատօնը առաջին անգամ ըլլալով եւ անպաշտօն կերպով տեղի ունեցած է՝ 1918, Նոյեմբեր ամսուան, Զինադադարէն յետոյ, Հալէպի Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ մէջ:

Այդ օրը՝ Ս. Պատարագէն յետոյ, կատարուած է հոգեհանգիստ՝ համայն հայ ննջեցեալներուն համար, որոնք նահատակուեցան Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքին:

Հոգեհանգստեան արարողութենէն յետոյ բոլոր հաւաքուածները, թափօր կազմած, ուղղուած են դէպի գերեզմանատուն, հո՛ն եւս կատարելու համար կրօնական պաշտամունք:

Իսկ յաջորդ տարի՝ 1919-ին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գէորգ Ե. Սուրէնեան հայրապետական յատուկ կոնդակով մը կը հրահանգէ բովանդակ հայութեան՝ համազգային սուգի օր ճանչնալ ԱՊՐԻԼ 24-ը, քանի որ ա՛յդ օրն էր, որ պոլսահայ մտաւորականներու ձերբակալութեամբ՝ ազդանշա՛նը կը տրուէր համահայկական սպանդին:

Եւ հայրապետական հրահանգին համաձայն՝ ա՛յդ տարին իսկ - 1919-ին, ի յիշատակ մեր բիւրաւոր նահատակներուն, պաշտօնական սգահանդէս տեղի կ'ունենար Պոլսոյ մէջ՝ Ապրիլ 25-ին, Ուրբաթ օր:

Փոխանակ Ապրիլ 24-ի՝ հաւանաբար դիտումնաւոր կերպով Ապրիլ 25-ին կատարուած է սգահանդէսը, Ուրբա՛թ օրուան բերելու համար զայն - թուրքերու «Կիրակի»ին:

Այսպէս ուրեմն՝ պաշտօնական սգատօնը առաջին անգամ տեղի կ'ունենար Պոլսոյ մէջ՝ 1919-ին:

Եւ այնուհետեւ ԱՊՐԻԼ 24-ը ճանչցած ենք մենք ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՒԳԻ ՕՐ:

ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԵՒՍ ԱՅՍ ՊԱՐԳԱՅԻՆ

Անցեալին, եւ դեռ մինչեւ 1923 թուականը, մեր եկեղեցական տօներուն համար կը կիրարկուէր հին տոմարը: Եւ նահատակաց սգատօնը կը կատարուէր Ապրիլ 11-ին՝ հին տոմարով. որ է ըսել՝ նոր տոմարով Ապրիլ 24:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գէորգ Ե. Սուրէնեան 1923, Նոյեմբեր 9 թուակիր եւ 349 թուահամար իր կոնդակով կը հրահանգէր նոր տոմարի դրութիւնը կիրարկել ազգային-եկեղեցական տօներուն համար:

Եւ այդ օրէն ասդին՝ 1923-էն ի վեր մենք կը գործածենք նոր տոմարը: Թէեւ Երուսաղէմի հայոց վանքի միաբանութիւնը կը շարունակէ տակաւին կիրարկել հին տոմարի դրութիւնը:

Ահա թէ ինչու, գիրքերու մէջ Ապրիլ 24-ը երբեմն կը նշուի երկու թուականներով՝ 11/24 Ապրիլ: Պէտք հասկնանք, թէ հին տոմարով 11 Ապրիլը, նոր տոմարով՝ Ապրիլ 24 է: Տարբերութիւնը՝ 13 օր:

Իսկ հին տոմարը մեզի համար դադրած է այլեւս գործածութենէ:

ԹՈՐԳՈՄ ՎԵՀԱՊԵՏԵԱՆ
«Հայ ոգին սլա՛ցքը...» գիրքէն

ՄԱՄԼՈ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ապրիլի 21-ին Գարեգին Բ կաթողիկոսը մեկնեց Մոսկվա

Ապրիլի 21-ին՝ առավոտյան, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը մեկնեց Մոսկվա՝ Մոսկվայի եւ Համայն Ռուսիո պատրիարք Ալեքսի Երկրորդի հետ նախագահելու հաջորդ օրը Կրեմլի մեծ դահլիճում կայանալիք՝ Հիսուս Քրիստոսի Հարության հրաշափառ տոնին եւ քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռչակման 1700-ամյակին նվիրված հանդիսությանը: Վեհափառ Հայրապետին Մոսկվա ուղեկցեցին Հայաստանի եւ արտերկրի թեմակալ առաջնորդներ:

Ի հիշատակ հայոց եղեռնի զոհերի

Ապրիլի 24-ին՝ հայոց ցեղասպանության հիշատակի օրը, Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնում մատուցվեց սբ. պատարագ: Պատարագիչն էր Տ. Մակար վրդ. Հովհաննիսյանը: Սրբազան արարողության ընթացքում հավատացյալներին իր խոսքն ուղղեց Տ. Շահե արք. Աճեմյանը:

Սբ. պատարագի ավարտին կատարվեց հոգեհանգստյան արարողություն Մայր տաճարի տարածքում գտնվող 1915 թ. եղեռնի անմեղ նահատակների հիշատակը հավերժացնող կոթողի մոտ:

Գարեգին Բ կաթողիկոսն ընդունեց ԿԱ պայմանագրի անդամ պետությունների անվտանգության խորհրդի քարտուղարներին

Ապրիլի 27-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն ընդունեց Կոլեկտիվ անվտանգության պայմանագրի անդամ պետությունների անվտանգության խորհրդի քարտուղարների հանձնաժողովի երեւանյան նիստի մասնակիցներին:

Նորին Սրբությունը, ողջունելով հյուրերին, գոհունակությամբ անդրադարձավ անվտանգության եւ խաղաղության պահպանման նպատակով տարբեր պետությունների միջեւ գոյություն ունեցող փոխհամագործակցությանը, ինչի շնորհիվ առավել հեշտությամբ կարելի է հաղթահարել ցանկացած ներազգային ու ներպետական խնդիր:

Հանդիպման ընթացքում ՀՀ նախագահին առընթեր ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար Սերժ Սարգսյանը Վեհափառ Հայրապետին ներկայացրեց երեւանյան նիստի նպատակներն ու արդյունքները: Ապա Ամենայն Հայոց Հայրապետը հյուրերի խնդրանքով պատասխանեց նրանց բազմաբնույթ հարցերին՝ մանրամասնորեն անդրադառնալով Հայ եկեղեցու էկումենիկ եւ միջկրոնական հարաբերություններին, կաթոլիկ եւ Ուղղափառ եկեղեցիների հետ դավանաբանական տարբերություններին, ինչպես նաեւ Հայ եկեղեցում պատմականորեն ձեւավորված նվիրապետական աթոռներին:

Վեհափառ Հայրապետը կարեւորեց Հայ եկեղեցու եղբայրական հարաբերությունները քույր եկեղեցիների հետ, ինչպես նաեւ այլ կրոնների հետ տարվող երկխոսությունը՝ մատնանշելով այն պատմական փաստը, որ հայկական համայնքները համերաշխորեն գոյատեւում են այլադավան եւ այլակրոն բազմաթիվ երկրներում: Հյուրերը չափազանց կարեւոր նկատեցին ղարաբաղյան հակամարտության տարիների ընթացքում Ամենայն Հայոց հայրապետների եւ Ադրբեջանի հոգեւոր իշխանությունների միջեւ Ռուս Ուղղափառ եկեղեցու պետ Ալեքսի Բ պատրիարքի միջնորդությամբ շարունակվող երկխոսությունը՝ հանուն հիմնահարցի խաղաղ կարգավորման եւ խաղաղության հաստատման:

Հանդիպման ընթացքում Վեհափառ Հայրապետն իր մտահոգությունը հայտնեց նաեւ Հայաստան ներթափանցած բազմաթիվ աղանդների առնչությամբ, որոնք որեւէ աղերս չունենալով ժողովրդի ավանդույթների եւ պատմության հետ՝ պառակտում են առաջացնում ժողովրդի ներսում, խարխլում ազգային անվտանգության հիմքերը:

Հանդիպման մասնակիցների թվում էին ՌԴ ԱԽ քարտուղար Վլադիմիր Ռուշայլոն, Հայաստանում ՌԴ արտակարգ եւ լիազոր դեսպան Անատոլի Դրյուկովը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետն ընդունեց Սիրիայի դեսպանին

Ապրիլի 28-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն ընդունեց Հայաստանում Սիրիայի Արաբական Հանրապետության արտակարգ եւ լիազոր դեսպան Համեդ Հասանին:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց Ամենայն Հայոց Հայրապետի Դեր Զոր կատարած ուխտագնացության մասին:

«Մենք խորապես մխիթարված ենք, որ առիթ ունեցանք ուխտի մեկնել Դեր Զոր եւ աղոթք բարձրացնել 1,5 մլն հայ նահատակների համար»,- ասաց Վեհափառ Հայրապետը:

Նորին Սրբությունը, հաղորդելով իր տպավորությունները այցի վերաբերյալ, նշեց այն ջերմ ընդունելությունը, որ ցուցաբերել էին Հալեպի հոգեւոր ու աշխարհիկ իշխանությունները, Հալեպի ողջ ժողովուրդը: Վեհափառ Հայրապետը նշեց նաեւ, որ մեծապես տպավորված է սիրիահայ համայնքի առանձնաշնորհ դիրքով, ինչը երկու ժողովուրդների ամուր բարեկամության արգասիք է:

Նոր նշանակումներ Հայ Առաքելական Եկեղեցու թեմերում

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի բարձր տնօրինությամբ՝ նոր թեմակալ առաջնորդներ են նշանակվել Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու երեք թեմերում:

Հայրապետական տնօրինությամբ՝ գերշ. Տ. Գրիգորիս արք. Բունիաթյանը նշանակվել է Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու Ուկրաինայի հայոց թեմի առաջնորդ՝ զբաղեցնելով թեմակալ առաջնորդի թափուր տեղը:

Նորին Սրբության նույն տնօրինությամբ՝ Նոր Նախիջեւանի եւ Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդի պաշտոնակատար հոգշ. Տ. Եզրաս վարդապետ Ներսիսյանը նշանակվել է Նոր Նախիջեւանի եւ Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ եւ Մոսկվայի ու Համայն Ռուսիո պատրիարքությունում Հայ եկեղեցու ներկայացուցիչ:

Հարավային Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդական տեղապահ հոգշ. Տ. Մովսես վրդ. Մովսիսյանը Ամենայն Հայոց Հայրապետի տնօրինությամբ ծառայության է կոչվել նույն թեմում՝ որպես առաջնորդ:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է ԱՎԱՐԱՅՐԻ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻ 1550-ԱՄՅԱԿԻՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ ԵՎ ԲՅՈՒԶԱՆԴԻԱՆ

Վարդանանց պատերազմի ժամանակաշրջանով հայ-բյուզանդական հարաբերությունները մի նոր երանգ են ստանում, որի արտահայտությունը հայերի կողմից քաղաքական իրավիճակներին դավանանքային ընդհանրության բովանդակություն հաղորդելն էր, իսկ կայսրության կողմից՝ սեփական շահի առաջ մղումը: Բյուզանդիան դարեր շարունակ Հայաստանի նկատմամբ վարել է նվաճողական քաղաքականություն, որը թե՛ եկեղեցական ընդհանրության եւ թե՛ քաղկեդոնական բաժանումից (451 թ.) առաջացած անջրպետի ժամանակաշրջանից փոփոխության չենթարկվեց, այլ դարեդար ավելի թանձրացավ՝ հանգեցնելով Հայոց Բագրատունյաց թագավորության անկմանը (1145 թ.) եւ ի վերջո, իր իսկ սեփական գերեզմանափորը դառնալով, Բյուզանդական կայսրության կործանմանը:

Այսպիսի քաղաքական վարքի աշխարհակործան հետեւանքների մասին Վարդանանց պատերազմի շեմին հայերը նախազգուշացրել էին բյուզանդացիներին, երբ դիմելով Թեոդոս II կայսրին (408-450) աջակցության խնդրանքով ընդդեմ Սասանյանների բռնությունների՝ գրել էին. «Եվ մենք, խիզախելով ձեր քաջության արիությամբ, կային բաներ, որ ընդդիմացանք նրանց հրամաններին, բայց էլ ավելին կա, որին պատրաստվել ենք այսուհետեւ: Գերադասեցինք մահն աստվածպաշտությամբ, քան կյանքն ուրացությամբ. եթե դուք էլ պաշտպանեք մեզ, ապա կրկին կյանքի հանդիպեցինք եւ ոչ թե մահվան: Իսկ եթե մի քիչ էլ դանդաղեք, գուցե այս կրակի բոցը ուրիշ շատ աշխարհների էլ հասնի»:

Եղիշեի հաղորդումներից երեւում է, որ հայերի դիմումի նկատմամբ, այնուամենայնիվ, տարբեր վերաբերմունք է եղել բյուզանդական արքունիքում Թեոդոս II եւ նրան հաջորդած Մարկիանոս (450-457) կայսրերի ժամանակներում: Թեոդոսը հարցուփորձ արեց սինկղիտոսում (սենատ)՝ կամենալով հնար գտնել, փորձելով հող տանել, որ Արեւելքի եկեղեցիները չհափշտակվեն անօրեններից կողմից: Հենց այս ժամանակաշրջանին պետք է վերաբերի Վարդան Մամիկոնյանի փորձը ապավինել քրիստոնյա Բյուզանդիային, երբ կեղծ ուրացություն ընդունած նախարարների հետ նա Տիզբոնից վերադարձավ Հայաստան: Եղիշեի եւ Ղազար Փարպեցու հաղորդումները այս մասին որոշ չափով տարբերվելով, կարելի է ասել, միմյանց փոխլրացնում են: Համաձայն Եղիշեի՝ հայրենիք վերադարձող կեղծ ուրացած նախարարների ծածուկ մտադրությանը անտեղյակ պարսից զորքի մեջ եղած քահանաները նրանց խոստովանեն նախատեցին եւ հեռացան, իսկ եպիսկոպոսները, այդ լուրն ստանալով, գնացին իրենց վայրերը, դրդեցին եւ շատ մարդ ժողովեցին, խրատեցին, «ամրապնդեցին եւ բոլորին Քրիստոսի զինվոր դարձրին»:

Եպիսկոպոսները, Ավետարանը վերցնելով, գնացին Հայոց սպարապետի կայանը, որտեղ հավաքվել էր Հայոց զորքը, եւ բողոքի ձայն բարձրացրին: Սպարապետի կացարանում գտնվողները ոտքի ելնելով ասացին. «Դո՛ւ, Տե՛ր, որ բոլորի սրտերը գիտես. հենց այսօր էլ պատժիր մեզ մեր մեղքերի համաձայն. իսկ եթե հաստատ ենք մնացել այս Ավետարանի սուրբ ուխտին, Դո՛ւ, Տե՛ր, մեր օգնականը եղիր այսօր եւ ճշմարտության թշնամիներին տուր մեր ձեռքը, որպեսզի նրանց հետ վարվենք մեր կամքի համաձայն» (Եղիշե, «Վարդանի եւ հայոց պատերազմի մասին», Երեւան, 1989, էջ 115, 145, 147):

Այն պահը, երբ նախարարները վերադարձան Տիզբոնից, Ղազար Փարպեցին ներկայացրել է Վարդան Մամիկոնյանին վերաբերող մի դրվագով, որը հոգեւոր մեծ խորհուրդ է կրում իր մեջ: Մամիկոնեից տեր եւ Հայոց սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանը, տեսնելով բոլոր չարիքները, որ իրենց հետ բերում էին պարսիկ մոգերը եւ իշխանությունները, իր մոտ է կանչում հարազատներին եւ մերձավորներին ու խոսում նրանց հետ. «Իմ Արարիչ ու Տեր Հիսուս Քրիստոսին ես չեմ ուրացել՝ կամովին կամ երկյուղից: Քավ լիցի: Եվ ոչ էլ հեռացրել եմ ինձանից սուրբ Ավետարանի վարդապետությունն ու հավատը, որ սովորեցրել ու հաստատել է իմ մեջ ճշմարիտ պատրաստ իմ՝ տեր Սահակը: Այլ մի փոքր ժամանակ՝ մինչեւ այս ժամը, ձեր բոլորի փրկության համար ինքս կորա պատճառանք, որպեսզի ինձ ձեզ հետ միասին փրկելով՝ ապաշխարեմ եւ ապրեմ: Ըստ այդմ, սովորել եւ հիշում եմ սուրբ մարգարեների քարոզությունը, որ ասում է. «Կամենում եմ մեղավորի ոչ թե մահը, այլ նրա դարձն ու ապրելը» (Եզեկ., ԺԸ, 32): Եվ որ մի ուրիշ տեղ Սուրբ Հոգին ասում է. «Երբ որ դառնաս ու հեկեկաս, այնժամ կեցցես» (Ես., Լ, 15): Արդ, երբ պատճառանք մի կարճ ժամանակ ձեզ համար թողել եմ, այժմ դրա փոխարեն կամենում եմ իսկապես թողնել այս կյանքի ամեն ինչը մինչեւ ի սպառ: Եվ ձեզնից ով որ կարող է լինել կամակից, արհամարհելով աշխարհիս ամենայն սուտ վայելչությունները, հանձն եմ առնում՝ ձեզ հետ միասին, Քրիստոսի անվան համար ընտրել օտարություն գնալը»: Վարդան Մամիկոնյանի եղբայրը՝ Համազասպը, նույնպիսի հոգեւոր խոնհարությամբ պատասխանում է. «Շտապիր կատարել մտածածդ... Լոկ ուրացության անունը բաց վանենք մեզանից եւ, խառնվելով Քրիստոսի հոտին, կամովին հանձն առնենք ամեն վիշտ, որ կհասնի մեզ՝ թե սով, թե սուր եւ կամ օտարություն, մուրացիկություն եւ մահ»:

Այստեղից պարզ երեւում է, որ Վարդան եւ Համազասպ Մամիկոնյանները շատ ծանր էին տանում ստեղծված իրավիճակը, քանզի որքանով էլ պայմանավորվել էին, որ ուրացությունը կեղծ էր, այնուամենայնիվ, նրանց համար, առավել եւս որպես Ս. Սահակ Պարթեւի թոռների, այդ հոգեւոր տառապանքների առիթ էր դարձել: Ուստի նախքան որեւիցե աշխարհիկ գործ ձեռնարկելը՝ նրանք ապաշխարհության առիթ էին փնտրում: Ի դեպ՝ կայսրության սահմաններ անցնելը դեռեւս չէր նշանակում գնալ Բյուզանդիայի խորքերը: Հնարավոր էր, որ նրանք գնային Բարձր Հայք կամ Փոքր Հայք, որոնք գտնվում էին 385 թ. պարսկա-բյուզանդական սահմանից արեւմուտք: Հիշենք, որ այդ ամենը տեղի էր ունենում 450 թ.՝ Քաղկեդոնի ժողովից մեկ տարի առաջ, եւ երբ դեռեւս կենդանի էր Թեոդոս կայսրը, եւ որի մոտ տարիներ առաջ, Մովսես Խորենացու հաղորդման համաձայն, Սահակ Պարթեւի նամակով գնացել էր Վարդան Մամիկոնյանը Մեսրոպ Մաշտոցի հետ միասին: Թեոդոսը հավասալով, որ հայ գրերի գյուտը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցին տրվել էր երկնային շնորհով, թույլ էր տվել Արեւմտյան Հայաստանում ուսուցանել մայրենի լեզվով: Հետագայում Հայոց Արշակունի վերջին թագավոր Արտաշեսի (ըստ Խորենացու՝ Արտաշիր) անկման ժամանակաշրջանում (428 թ.), Թեոդոսի հետ հույսեր էր կապում նաեւ Սահակ Պարթեւը, երբ Արտաշեսի նկատմամբ համբերություն ներշնչելով նախարարներին՝ ասում էր. «... մինչեւ մտածենք մի ելք գտնենք հունաց Թեոդոս կայսրի միջոցով, բայց ոչ թե անօրենների» (Մովսես Խորենացի, «Հայոց պատմություն», Երեւան, 1961, էջ 333):

Այսպիսով, միաբանվելով Վարդան Մամիկոնյանի շուրջ՝ նրանք գնացին դեպի Հունաց իշխանությունը, «ուր որ միաբանությամբ թաքնված կամ այս ու այնտեղ գրված՝ կարող էին իրենց անձերը պաշտպանել»: Նրանք, դեռ դուրս չեկած Արեւելյան Հայաստանից, հասնում են Արամանա գյուղը՝ Բագրեւանդ գավառում, որը սահմանակից էր Բասենին ու Տվարածատափին: Երբ Հայոց տանուտերերն ու սեպուհները իմանում են այդ մասին, սարսափում են, այնուհետեւ նամակով դեսպաններ ուղարկում Արամանա:

Դեսպանության մեջ էին Ղեւոնդ երեցը, Վաղարշապատից Երեմիա երեցը, Մրենից Խորեն երեցը, Արշարունյաց Արշավիր իշխանը, Դիմաքսենից Համայակ իշխանը, Աբեղենից Գազրիկ իշխանը: Նրանք Վարդանին ասացին. «Ահա դու՝ եղբայրներովդ ու քեզ հետ միաբանած ընտանիքովդ, որոնք համերաշխելով քեզ հետ, հոգացել են, որ քեզ հետ պարտեզնեն իրենց, ձեր անձերն եք պրծացնում... մեզ էլ արժանացրեք Քրիստոսի պսակին...»: Վարդանի պատասխանը ոչ մի կասկած չի թողնում, որ նրա հեռանալու մտադրությունը դիտվի ոչ թե որպես «փախուստ», այլ մեծագույն հոգեւոր ապաշխարհություն, քանզի նա ասում է. «Ես, իմ եղբայրները եւ իմ ընտանիքը որոշել ենք ընտրել աշխարհում եղած ամեն ինչից ամենավսեմը՝ հոգիների փրկությունը...»:

Վարդան Մամիկոնյանի կյանքի այդ ժամանակաշրջանում դրսեւորված վարքը կասկածի տակ դնողներին լավագույն պատասխան է տվել ինքը՝ մեծ զորավարը, թե՛ իր խոսքով՝ «Թող որեւէ մեկը չկարծի, թե մենք փախել ենք սրի երկյուղից, որից մեր տոհմի մեջ ոչ ոք ոչ մի ժամանակ չի վախեցել...» եւ թե՛ վարքագծով՝ «Եվ այս ասելով՝ սուրբ այր Վարդանը՝ Մամիկոնեից տեր եւ Հայոց սպարապետ, իր երանելի եղբայրների հետ ու սիրելիների կամակցությամբ այնտեղից դարձավ իր ընկերների մոտ՝ Հայոց բանակը» (Ղազար Փարպեցի, «Հայոց պատմություն», «Թուղթ Վահան Մամիկոնյանին», Երեւան, 1982, էջ 131-139):

Շարունակելի

ԷԴՈՒԱՐԴ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ
Պատմ. գիտ. դոկտոր

ԷԴՈՒԱՐԴ ԲԱՌՈՒՄԱՆ

ՆՊԱՏԱԿԸ

Մատթեոսի Ավետարանի 5-7-րդ գլուխներում ամփոփված Լեռան քարոզը Հիսուսի ուսմունքի ամենաասիրված մասն է: Քրիստոնյաներն ու ոչ քրիստոնյաները այն գովաբանելու համար գործածել են վառ գերադրականներ: Շատերն են վկայել իրենց կյանքում քարոզի փրկարար ներգործության մասին: Երանիները, Տերունական աղոթքը եւ Ոսկե օրենքը գտնվում են Լեռան քարոզի սեղմ ծավալի սահմաններում: Զարմանալի չէ, որ ականավոր մի քաղաքական գործիչ ասել է, թե այսօր արդի աշխարհի մեծագույն անհրաժեշտությունը Լեռան քարոզի ուսուցումն ու կատարումն է:

Սակայն ի՞նչ է իրականում քարոզն ասում մեզ մեր կյանքի մասին, մերօրյա աշխարհում: Գրքի նպատակն այս հարցին պատասխանելն է: 20-րդ դարի մեր ժամանակաշրջանում մարդիկ կարեւոր հարցեր են բարձրացնում կյանքի իմաստի վերաբերյալ: Ո՞վ եմ ես: Ինչպե՞ս կարող եմ ես այլոց հետ սիրո ջերմ փոխհարաբերության մեջ ապրել: Ինչպե՞ս կարող ենք մեր աշխարհում հասնել խաղաղության եւ արդարության: Ի՞նչ կարելի է անել հանցագործությունների ու բռնությունների դեմ: Ի՞նչ են ամուսնալուծությունն ու ամուսնությունը, մահապատիժն ու արհեստական վիժեցումը: Ո՞րն է աղոթքի նշանակությունը: Սրանք եւ համանման այլ հարցեր այս քարոզում իրենց լուծումն են ստանում անմիջապես Հիսուսի կողմից: Նրանք, ովքեր ցանկանում են իրենց կենսակերպը կառուցել Նրա ասածների հիման վրա, գտնում են լիառատ կյանք ու հուսո ուժ, ինչը որ չեն կարող ձեռք բերել որեւէ այլ տեղ:

Այս գրքում մենք կդիտարկենք Լեռան քարոզի Հիսուսի խոսքերը՝ օգտվելով նորկտակարանյան լավագույն եւ ամենավերջին ուսումնասիրություններից: Մեռյալ ծովի պապիրուսները եւ մյուս նորագույն գյուտերը համապատասխան տեղերում կզուգորդվեն սկզբնական պավերագրերի հետ: Շատ օգնուտ կարելի է քաղել թե՛ անցյալի եւ թե՛ այժմյան երաժշտությունից ու արվեստից: Բայց նախ եւ առաջ մենք պետք է մեր կյանքը կառուցենք Ավետարանի համաձայն՝ կարդալով այն եւ ապրելով դրանով, մինչեւ որ ինքներս մեզ սկսենք զգալ «ինչպես մեր տանը»: Իրոք որ փոխհարաբերությունն Աստծո հետ, որ նկարագրված է այստեղ, մեր ճշմարիտ վիճակն է, եւ չի լինի խաղաղություն, բերկրանք կամ հոգեկան բավարարվածություն, մինչեւ չգտնենք դրանք: Սա Լեռան քարոզի մեր ուսումնասիրության ամենաառաջնային նպատակն է:

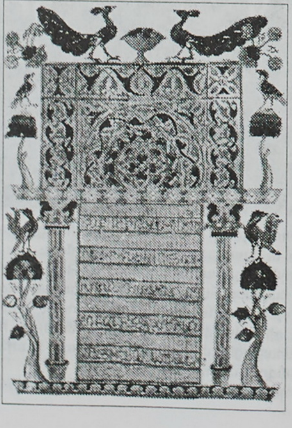

ԼԵՌԱՆ ՔԱՐՈԶԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ի՞նչ նպատակ էր հետապնդում Հիսուսը, երբ Լեռան քարոզի ուսմունքը բաժին հանեց Իր աշակերտներին: Կարող է զարմանալի թվալ, սակայն Նոր Կտակարանի մասնագետները տարակարծիք են միմյանց հետ այս կարեւոր հարցին պատասխանելիս: Զորօրինակ, այս թեմայի վերաբերյալ նորագույն մի ուսումնասիրություն Լեռան քարոզի նպատակի մասին պարունակում է ոչ պակաս, քան տասներկու զանազան մեկնաբանություն: Նախքան մենք կսկսենք մեր ուսումնասիրությունը, օգտակար կլինի զուգահեռաբար մատնանշել երեք կամ չորս ընդհանուր մոտեցումներ: Խնդիրը քարոզի դժվարին պահանջներն են: Հեղինակներից մեկը արդի մի վեպում ասում է. «Լեռան քարոզի ողջ ուսմունքը չափազանց տխրեցնող է, որովհետեւ անհնարինությունների մասին է: Կարող եք ընկալել խորհուրդը, կարող եք փրկություն գտնել, սակայն չեք կարող ապրել Լեռան քարոզով»: Ի՞նչ մտադրություններ ուներ Հիսուսը, երբ այսպիսի խրթին պահանջներ, այսպիսի անհնարինություններ դրեց Իր աշակերտների առաջ: Ալբերտ Շվայցերը հայտնի է այս հարցին իր «ժամանակավոր բարոյական» պատասխանով: Նա կարծում էր, թե Աստծո արքայությունն Ավետարաններում ամբողջապես վախճանաբանական է:

Շարունակությունը՝ էջ 5

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲՆԱՇԽԱՐՀԸ

Հայկական լեռնաշխարհը, որն ինչպես արդեն ասվել է, գրեթե համընկնում է հայ ժողովրդի պատմական հայրենիքին, ունի շուրջ 400 հազար քառ. կմ մակերես։ Այն շրջապատված է բարձրաբերձ լեռներով, իսկ նրա կենտրոնական մասում բարձրանում է Հայկական կենտրոնական հրաբխային բարձրավանդակը։ Ունենալով շատ ավելի բարձր դիրք, քան Միջագետքի եւ Ռինի ու Կուր-Երասխի հարթավայրերը, քան Անատոլիական բարձրավանդակն ու Իրանական սարահարթը՝ Հայկական լեռնաշխարհը որոշ աշխարհագրագետների կողմից պատկերավոր ձեւով կոչվել է «լեռնային կղզի»։

Հայկական լեռնաշխարհն արեւմուտքում եզերվում է Անտիտավրոսի լեռներով, որոնք սկսվելով Կիլիկյան Տավրոսից՝ ձգվում են մինչեւ Պոնտական լեռներ։ Հյուսիս-արեւմուտքում նրա բնական սահմանագիծն են կազմում Պոնտական լեռները, որոնց մի հատվածը հայկական աղբյուրներում հայտնի է Պարխարյան լեռներ անունով։ Այնուհետեւ լեռնաշխարհի սահմանն անցնում է Մոսքական (այժմ՝ Իմերեթի), Թռեղքի (այժմ՝ Թրիալեթի) լեռներով, որոնցից առաջինը, ըստ անտիկ հեղինակների, հույները կոչում էին նաեւ Պարիադրեսյան, իսկ երկրորդը՝ Պարաքուաթրեսյան լեռներ։ Լեռնաշխարհի հյուսիսարեւելյան եւ արեւելյան սահմանը հստակ արտահայտված բնագծեր չունի, ուստի աշխարհագրագետները սահմանն անցկացնում են Ուտիքի եւ Արցախի հյուսիսահայաց եւ արեւելահայաց լեռնալանջերով։ Հատելով Երասխը կամ Արաքսը՝ սահմանը հասնում է Հայկական (ներկայումս՝ Ղարադաղի լեռնաշղթա) լեռներին եւ շարժվելով դրանց ջրբաժան գծով դեպի արեւմուտք, իսկ հետո հարավ՝ ձգվում է մինչեւ Սոհունդ լեռը։ Այնուհետեւ, օղակելով Ուրմիո կամ Կապուտան լճի ավազանը, սահմանը հասնում է Նպատ (հուն.՝ Նիֆատես) լեռներին, ձգվում վերջինիս եւ Հայկական Տավրոսի հարավային լեռնաճյուղի (հնում՝ Մասիոս լեռներ) ջրբաժաններով եւ դուրս գալիս Հայկական Տավրոսի հիմնական լեռնաճյուղ։ Այնուհետեւ սահմանն անցնում է վերջինիս ջրբաժանով, կտրելով Հայկական Տավրոսը երկու մասի բաժանող Եփրատ գետը, հասնում եւ անցնում է Կիլիկյան Տավրոսով՝ դուրս գալով Անտիտավրոսի լեռնաշղթա։ Լեռնաշխարհի միջին բարձրությունը ծովի մակերեւույթից կազմում է 1500-1800 մետր, իսկ որոշ գիտնականների հաշվումներով՝ անգամ 1650-1950 մետր։

Հայկական լեռնաշխարհը երկու մասի են բաժանում արեւելքից դեպի արեւմուտք ձգվող Հայկական պար եւ նրա շարունակությունը կազմող Պախր (այժմ՝ Բաղրդաղ) եւ Մնձուրի (հնում՝ Մուզուրի) լեռնաշղթաները։ Հայկական պարի եւ Հայկական լեռնաշխարհի ամենաբարձր լեռնագագաթը Մասիս լեռն է (5165 մ), որը հայկական աղբյուրներում հանդիպում է նաեւ Ազատ Մասիս անունով, իսկ քրիստոնեական աշխարհին հայտնի է Մեծ Արարատ անվամբ։ Այրարատյան դաշտի նկատմամբ կտրուկ վեր խոյացող Մասիս եւ Սիս զույգ լեռնագագաթները ստեղծում են մի արտակարգ գեղեցիկ բնապատկեր, որին առանձնահատուկ հմայք են հաղորդում Մասիսի հավերժական ձյունով պատված գագաթը եւ Սիսի կանոնավոր կոնաձեւ զանգվածը, որ շատ նման է ճապոնական Ֆուձիյամա սրբազան լեռանը։ Մասիսը հայերի համար սուրբ լեռ է, հայոց ինքնության եւ հայրենիքի գաղափարի արտահայտություն, որի մասին ժողովուրդը պահպանել է բազմաթիվ ավանդապատումներ, ասքեր ու առասպելներ։

Արեւելքում Հայկական պարից դեպի հարավ են ձգվում Կոտուր-Զագրոսի լեռնաշղթայի մաս կազմող Վասպուրականի լեռները, արեւմուտքում՝ Այծպտկունք լեռնաշղթայից սկիզբ առնող Մեղեդուլիս լեռները, որոնք հասնում են Սերմանց (Բյուրակնի կամ ներկայումս Բինգյոլի) լեռնազանգվածը։ Վասպուրականի լեռներից դեպի արեւմուտք տարածվում են Ծաղկանց լեռները, որոնցից դեպի հարավ-արեւմուտք՝ Վանա լճից հյուսիս, գտնվում է լեռնաշխարհի երկրորդ բարձր գագաթը՝ Նեխ Մասիքը կամ Սիփան լեռը (4434 մ)։ Մյուս լեռնաշղթաներից հիշատակության արժանի են Մեծրաց, Ջավախքի կամ Կանգարքի (Խոնավ), Հայաստանի Հանրապետության եւ Վրաստանի Հանրապետության միջեւ սահման հանդիսացող Վիրահայոց լեռները, Բազումի, Բամբակի (այժմ՝ Փամբակի), Սեւանա, Սյունյաց (այժմ՝ Զանգեզուրի լեռնաշղթա), Վարդենիսի, Գեղամա, Մռավ եւ Արցախի (այժմ՝ Ղարաբաղի լեռնաշղթա) լեռները։ ՀՀ ամենաբարձր լեռնագագաթը Արագածն է (4090 մ)՝ ընդարձակ լեռնազանգվածով, որի մասին ժողովուրդն ասքեր է հորինել եւ ավանդություններ պահպանել։ Արագածի հյութեղ մարգագետինները, որ դարեր շարունակ իրենց են ձգել քոչվոր նվաճողներին, ՀՀ անասնապահական կարեւոր կենտրոններից են։

Հայկական լեռնաշխարհում նշանակալից թիվ են կազմում արգավանդ հարթավայրերը, սարահարթերը եւ հովիտները։ Երասխի միջին ավազանում գտնվում է Այրարատյան կամ Արայի դաշտը, որը մշտապես հանդիսացել է Հայաստանի քաղաքական, տնտեսական եւ մշակութային կենտրոնը։ Այրարատյան դաշտում են գտնվել Հայաստանի մայրաքաղաքներ Արմավիրը, Երվանդաշատը, Արտաշատը, Վաղարշապատը եւ Դվինը։ Այստեղ է գտնվում նաեւ ՀՀ մայրաքաղաք Երեւանը։ Հայոց պատմության մեջ կարեւոր դեր են կատարել նաեւ Տարոնի կամ Մշո, Բասենի, Բագրեւանդի կամ Ալաշկերտի, Շիրակի, Վանանդի կամ Երեւել, Տվարածատափ, Ուտիքի եւ այլ դաշտերը։ Արդեն Ուտիք անվանումը, հակառակ լայնորեն տարածված այն կարծիքին, թե էթնիկական ծագում ունի, նշանակում է հովիտներ։

Լեռնաշխարհի ընդերքը (ռելիեֆ) հիմնականում ձեւավորվել է երրորդական եւ չորրորդական ժամանակաշրջաններում՝ շնորհիվ բուռն ընթացող լեռնակազմական գործընթացների, որոնց մեջ կարեւոր դեր է խաղացել հրաբխային ակտիվ գործունեությունը։ Մակերեւույթի ձեւավորման վրա նշանակալից է եղել քամու, արեւի եւ ջրի, մասնավորապես գետերի ազդեցությունը։ Լեռնաշխարհի ընդերքը մինչեւ այսօր էլ անհանգիստ է։ Տեկտոնական եւ հրաբխային գործունեության արտահայտությունն են լեռնաշխարհում տարբերաբար կրկնվող երկրաշարժերը։ Մեզ հայտնի առաջին երկրաշարժը, որ տեղի է ունեցել 341 թ., մեծ ավերածություններ է գործել Մեծ եւ Փոքր Մասիսների շրջանում։ Խիստ աղետաբեր են եղել Վայոց ձորի 735 թ., Դվինի 862 թ. եւ 893 թ., Գանձակի 1138 թ., Սյունիքի 1143 թ., Այրարատյան 1319 թ., 1679 թ. եւ 1840 թ. եւ Երզնկայի տարբերաբար կրկնվող երկրաշարժերը։ ՀՀ տարածքում մեծ վնասներ են պատճառել 1926 թ. Գյումրիի (Լենինականի), 1931 թ. Զանգեզուրի, 1937 թ. Երեւանի եւ, մասնավորապես, Սպիտակի 1988 թ. դեկտեմբերի 7-ի կործանարար երկրաշարժերը։ Վերջինին զոհ գնաց ավելի քան 25 հազար մարդ, իսկ անօթեւան մնաց կես միլիոնից ավելի բնակիչ։

Հայկական լեռնաշխարհն այսօր հանգած հրաբուխների տարածաշրջան է։ Նեմրութ հրաբուխը գործել է մինչեւ XV դարի կեսերը։ Ներկայումս Հայկական լեռնաշխարհի եւ Առաջավոր Ասիայի միակ գործող հրաբուխը Թոնդրակն է (այժմ՝ Թոնդուրեկ) Ծաղկանց (այժմ՝ Ալադաղ) լեռներում (3330 մ), որի շուրջ 600 մետր խորություն ունեցող խառնարանից եւ շրջակա փոքր լեռնագագաթներից ժայթքում են բարձր ջերմություն ունեցող ջրային գոլորշիներ։

Շարունակելի

Բաբկեն Հարությունյան
Պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ՆՊԱՏԱԿԸ

Սկիզբը՝ էջ 4

Տրանով նա նկատի ուներ պատմության Աստծո անմիջական միջամտությունը։ Ով, ինչպես գիտենք, աշխարհին բերելու է դատաստան ու անսպասելի վախճան։ Նա պնդում է, թե այս իրադարձության մոտալուտ լինելու ապացույցը Հիսուսի քարոզն իրականացնելու դժվարությունն է։ Եթե դա ճիշտ է, ապա Հիսուսի ուսուցումը, հատկապես Լեռան քարոզում, բարոյագիտություն է որոշակի ժամանակահատվածի համար միայն։ Նման պատերազմի կամ ժողովրդական ճգնաժամի ժամանակ ընդունված օրենքներին՝ դա նախատեսված է միայն Հիսուսի քարոզի եւ Աստծո գերբնական արքայության մոտալուտ, հեղաշրջիչ գալստյան միջեւ ընկած կարճ ժամանակահատվածի համար։ Քանի որ իրականում աշխարհը անսպասելի վախճան չունեցավ, Հիսուսի բարոյական ուսմունքը կարող է ամենեւին բացահայտ կիրառություն չունենալ 20-րդ դարի աշխարհում։ Դա մեզ «անկարելի» է թվում, որովհետեւ անհնար է անորոշ կերպով ապրել այս ձեւով, բայց սա երբեք Հիսուսի մտադրությունը չի եղել։

Գերհարդ Քիտելը՝ աստվածաբանական հռչակավոր բառարանի հեղինակը, կարծում է, թե Հիսուսն Իր հետեւորդների առջեւ անհնարին պահանջներ դրեց, որպեսզի նրանց հուսահատության եւ դրանով նաեւ զղջման վիճակի հասցնի։ Նա պնդում է, որ մենք անխուսափելիորեն հուսահատության մեջ ենք ընկնում, երբ լրջորեն ենք կարդում Լեռան քարոզը։ Ոչ ոք ըստ հնարավորին չի կարող այս ձեւով ապրել։ Հիսուսը գիտեր դա եւ քարոզն իր հաղթական վախճանին հասցնելով՝ Իր ունկնդիրներին հուսահատության մեջ գցեց՝ նրանց հնարավորություն տալով իրենց ամբողջովին հանձնել Աստծո ողորմածությանը։ «Նրա պահանջները նախատեսված են մեր ինքնավստահությունը կոտրելու համար»։ Անշուշտ, կան ոմանք, ովքեր կարծում են, թե Լեռան քարոզը պարզապես քրիստոնեական մի նոր օրենք է։ Հին Ուխտի ժողովուրդը կարծում էր, թե Աստված, որպես Իր հետ հաստատած Ուխտի վարձատրություն, հավիտենական կյանք է պարգեւում նրանց, ովքեր ապրում են Իր օրենքների համաձայն։ Մեկնաբանության այս տեսանկյունից օրենքը դառնում է պարտականության ծանր բեռ։ Դրանք պետք է կատարել, որպեսզի արժանանաս վարձատրության։ Ոմանք կարծում են, թե այս քարոզը, որպես Նոր Ուխտի ժողովրդի նոր օրենք, պետք է այդպես մեկնաբանվի։ Կատարի՛ր այդ եւ կվարձատրվես։

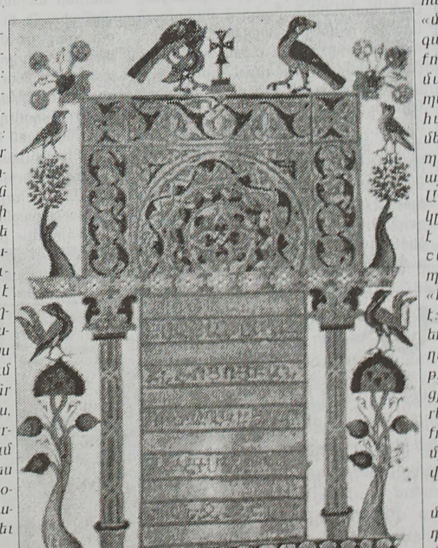

Թերանաս՝ կպատժվես։ Այս մեկնակերպի առանցքային սխալը պարզորոշ կերպով արտացոլված է Թոմաս Օդոմի՝ իր իսկ փորձառության լուսաբանման մեջ. «Քրիստոնեական մտածելակերպն ու ծրագրերն այսօր կողմնորոշված են ոչ աստվածաշնչական իրավականության շուրջ, որն ազդում է այն ենթադրության վրա, թե երբ մենք Աստծո համար բարի գործեր ենք կատարում, Նա մեր բարության համար ընդունում է մեզ։ Կյանքիս ընթացքում լսած ամբողջ քարոզների հիսուն տոկոսն արտացոլել են այս ենթադրությունը։ Սա կրոնական ամենալուրջ պրոբլեմն է, որի հետ այսօր բախվում են քրիստոնյաները»։ Չնայած վերոհիշյալ յուրաքանչյուր մոտեցման մեջ ճշմարտության հատիկ կա, դրանցից եւ ոչ մեկը չի արտահայտում Լեռան քարոզի բուն նպատակը։ Հիսուսը եկել էր քարոզելու Աստծո արքայությունը։ Նա շատ պարզ կերպով հասկացրեց, որ Աստծո իշխանության ներքո Նրա հետ համերաշխությամբ ապրելը «միակ անհրաժեշտ պարագան է» մարդկային կյանքում։ Դա մի մեծարժեք մարգարիտ է, դաշտում պահված մի գանձ է։ Անհավասարելին այն է, որ մենք կարիք չենք զգում որպես պարգեւ վաստակելու այս փոխհարաբերությունն Աստծո հետ։ Ընդհակառակը, Նա մեզ առաջարկում է այն որպես անվճար շնորհ։ Միակ բանը, որ պահանջվում է մեզանից, «հավատով» այն ընդունելն է։ «Շնորհով փրկվածներ եք հավատի միջոցով»,- հաղորդում է Եփեսացիների թղթի հեղինակը (Եփեսացիս. 2:8)։ Ավետարանը կարեւորագույն բան է կյանքում. Աստծո հետ միավորումը դրված է մեր առջեւ, որ վերցնենք։

Սակայն ինչպե՞ս ենք մենք «վերցնում» կամ ընդունում այն։ Հիսուսի ուսմունքը, հատկապես Լեռան քարոզում, անգնահատելի է, որովհետեւ այն պատասխանում է այս կարեւոր հարցին։ Լեռան քարոզը մի ուղեցույց է նրանց համար, ովքեր ցանկանում են իմանալ՝ ինչպես ապրել, որպեսզի Աստծուն ցույց տան, թե իրենք «լուրջ» են կյանքի ընծայի ընդունման հարցում։ Մենք հնազանդվում ենք այս ուսուցումներին, որպեսզի ցույց տանք Աստծուն, թե որքան լրջորեն ենք ցանկանում ընդունել Նրա պարգեւը եւ ինչքան ենք փափագում ապրել Նրա առաջարկած կյանքով, այլ ոչ նրա համար, որ վարձատրության արժանանանք։ Քարոզի յուրաքանչյուր բառին, որպես կյանքի բանալի, նախորդում է Աստծո արքայության քարոզումը, Աստծուն միավորվելու առաջարկը։ Քարոզն ինքը կազմված է այն օրինակներից, թե ինչպես ենք մենք Աստծուն պատասխանում «այո»։ Դա առաքյալների նոր կյանքի նախասիրտն է, որը վերաճում է Աստծո շնորհած «կյանքի» ընծայի ի Հիսուս Քրիստոս։

Հարկ է նշել, որ քարոզը չի պարունակում Հիսուսի ամբողջական ուսուցումները։ Այն պարզապես մեզ տալիս է որոշ օրինակներ կամ նշաններ, թե ինչպես պետք է ապրենք, համաձայն կյանքի կատարելության առաջարկի, ինչը հրամցվում է մեզ՝ որպես Աստծո անսահման գթառատության պարգեւ։ Նա մեզ այնքան շատ է սիրում, որ մեզ ոչ միայն «կյանք» է առաջարկում, այլեւ Հիսուսի ուսմունքի մեջ շարունակում է մեզ ցույց տալ, թե ինչպես կարող ենք լիովին մուտք գործել այդ կյանք։ Լեռան քարոզը հետեւաբար ավետիս է եւ ոչ թե բոր։ Այն պարգեւ է, ոչ թե բեռ։ Չպետք է այն ապրել պարտավորության ծանր զգացումով, այլ երախտագիտությամբ ու ցնծությամբ։

Շարունակելի

Անգլերենից թարգմանեց
Ավետիս աբեղա ՍԱՀԱԿՅԱՆԸ

ՏԻԽՈՆ ԶԱԴՈՆՍԿԻ

Մահվան մասին

Մահը կարող է մեղավորին ապաշխարության մղել: Մահը մեզ ծանոթ է եւ անծանոթ. ծանոթ է, քանզի գիտենք, որ բոլորս մահանալու ենք, անծանոթ է, քանզի չգիտենք, թե երբ, ինչպես եւ որտեղ ենք վախճանվելու: Որքան շատ ենք ապրում, այնքան նվազում է մեր կյանքը, եւ կարճանում մեր օրերը, ապա մոտենում ենք մահվան: Եվ արդեն առավել մոտ ենք այդ օրվան, քան երեկ էինք, առավել մոտ ենք այդ ժամին, քան անցյալին: Մահը յուրաքանչյուրին անտեսանելիորեն հետապնդում է եւ հանկարծակիի է բերում այն ժամանակ, երբ իրեն չեն սպասում: Գրեթե բոլոր մարդիկ, առավելաբար նրանք, ովքեր առողջ ու պնդակազմ են, մտովի այսպես են երազում. «Ես դեռ կապրեմ, իմ վախճանը մոտ չէ, հավաքեմ ու վայելեմ իմ կուտակած բարիքները»: Սակայն ահա հանկարծահաս է լինում մահը, եւ այնժամ ի դերեւ են լինում նրա բոլոր երազանքներն ու մտածումները: Շուտով մահանում է նա, ով երկար կյանքի ակնկալիք ուներ: Նա, որ ցանկանում էր կուտակել ու հարստանալ, թողնում է աշխարհը, աշխարհում էլ՝ իր մարմինը: Այնպես որ, քրիստոնյանե՛ր, վերջը հայտնի չէ: Մարդասեր Աստված, մեզ համար հոգալով հանդերձ, անհայտ վախճան է սահմանել մեզ, որպեսզի միշտ պատրաստ լինենք դրան եւ ապրենք կատարյալ զգոնության մեջ: Ինչով մարդ վերանա այս աշխարհից, նրանով իսկ կներկայանա Քրիստոսի դատաստանին: Մեղավորնե՛ր, լավ քննե՛նք այս խոսքը եւ ապաշխարհե՛նք, որպեսզի մեր այս մեղքերով չհեռանանք հավիտենական կյանք եւ ներկայանանք այն դատաստանին: Ողորմած Աստված խոստացել է մեզ հայտնել իր շնորհը եւ ողորմությունը, սակայն վաղվա օր չի խոստացել: Շատ ավելի պետք է անսալ սրան եւ սթափվել քնից եւ հիշելով մեր մահվան մասին՝ շտկել ինքներս մեզ եւ պատրաստվել ելքին, որպեսզի երանելի կերպով վախճանվենք: «Երանի այն մեռյալներին, որոնք այժմվանից իսկ ննջեցին ի Տեր» (Հայտ. ԺԴ 13): Ի Տեր է հանգչում նա, ով ապաշխարության, հավատքի եւ ճշմարիտ աղոթքի մեջ է մահանում: Ամենքի համար այդ ժամն ահավոր է: Բոլոր սրբերն էլ այդ ժամին սպասել ու ողբացել են եւ այդպիսով մարդասեր Աստծո գթությունն են շարժել, որպեսզի իրենց այդ ժամից ազատի: Զարմանալի է, որ սրբերը, այդ ժամը տեսնելով, ողբում են, իսկ մեղավորները, թեպետ ամեն օր տեսնում են իրենց մեռնող եղբորը, չեն ողբում: Խե՜ղճ մեղավորներ, ինչո՞ւ եք ննջում: Ահա սատանան գողի նման հափշտակում է մեր փրկությունը: Դրոշմե՛նք մեր մտքում այդ ժամը եւ պատրաստ լինենք, քանզի այդ ժամից սկսյալ մարդը կա՛մ հավիտյան երանելի, կա՛մ հավիտյան աղքատ կլինի: Այստեղ հավիտենականության դռները յուրաքանչյուրի առջեւ են բացվում՝ գնալու կա՛մ դեպի երջանիկ, կա՛մ դժբախտ հավիտենականություն: Այդ կետից սկսած մարդ կա՛մ հավիտյան է ապրում եւ կա՛մ հավիտյան մահանում: Ո՞ւր են մեզանից առաջ շքեղության, հաճույքների մեջ ապրողներն ու չզղջացողները: Հեռացել են այս աշխարհից եւ իրենց բոլոր զվարճությունները թողել, իրենց տեղերում են գտնվում եւ Վերջին դատաստանին սպասում, ուր իրենց գործերի համար ամբողջությամբ կհատուցեն: Հանուն սրա, քանի դեռ չի մոտեցել այդ ժամը, մաքուր սրտով դիմենք Աստծուն եւ ապաշխարությամբ ու հավատքով հաշտվենք Նրա հետ, որպեսզի հավիտենական կյանք ժառանգենք: Սրա մասին են խրատում եւ աղաչում մեզ սուրբ առաքյալներն իրենց գրվածքներում. «Աղաչում ենք հանուն Քրիստոսի, որ հաշտվեք Աստծո հետ. որովհետեւ Նրան, ով մեղքը չէր ճանաչել, Աստված մեզ համար մեղավոր արեց, որպեսզի մենք Նրանո՛վ Աստծո արդարները լինենք» (Բ Կորնթ. Ե 20-21):

Ռուսերենից թարգմանեցին
Միքայել սրկ. Մելիքյանը եւ
Տիգրան սրկ. Բաղումյանը

ԽՐԻՄՅԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՁԵՌՔԲԵՐՈՒՄԸ

Արդեն մեկ հարյուրամյակ Մկրտիչ Խրիմյանի անձը, կյանքն ու գործունեությունը հայագիտության սեւեռուն ուշադրության առանցքում են: Խրիմյան Հայրիկի մասին շատ է գրվել: Սակայն եղածը բավական չէ նրա կերպարն ամբողջականությամբ եւ համակողմանիորեն ներկայացնելու համար:

Նաեւ այն պարզ պատճառով, որ ամեն մի սերունդ յուրովի է ներկայացնում մեծանուն հայրենասերի կյանքն ու գործը, թողած դասերն ու պատգամները:

Խրիմյանագիտության մեջ ուշագրավ երեւույթ է պատմագիտության դոկտոր Էմմա Կոստանդյանի «Մկրտիչ Խրիմյան. հասարակական-քաղաքական գործունեությունը» մենագրությունը, որը վերջերս է դրվել հայ ընթերցողի գրասեղանին:

Այն հրաշալի նվեր է ընթերցող հասարակայնությանը Խրիմյան Հայրիկի ծննդյան 180-ամյակի առթիվ:

Հեղինակն օգտագործել է բազմաթիվ արխիվային վավերագրեր, տպագիր սկզբնաղբյուրներ, որոնք էլ ավելի կարեւորում են աշխատության ճանաչողական դերն ու գիտական նշանակությունը:

Աշխատության էջերում համակողմանիորեն ներկայացված են այն ժամանակը, հասարակական-քաղաքական հանգամանքներն ու անցուդարձը, որում ապրեց ու գործեց Խրիմյան մարդն ու ազգային գործիչը: Ճշմարիտ է նկատված, որ գրել Խրիմյան Հայրիկի մասին՝ նշանակում է գրել հայ ժողովրդի՝ 19-րդ դարավերջի եւ 20-րդ դարասկզբի պատմությունը, որն այնքան լեցուն է բախտորոշ իրողություններով, հուսադրող եւ հուսահատեցնող դեպքերով: Հստակ ուրվագծված է Վան-Վասպուրականի սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական կյանքի պատկերը, որտեղ անցել է փոքրիկ Մկրտիչի մանկությունն ու պատանեկությունը: Հայրենի բնաշխարհին ու նրա մարդկանց Խրիմյանը սիրահարված մնաց մինչեւ իր կյանքի մայրամուտը: Այս սերն ու մեծագույն նվիրվածությունն անմիջականորեն է փոխանցվում ընթերցողին, քանի որ հեղինակը, բացի պատմական ճշմարտությունից, գեղարվեստի նրբին լեզվով է ներկայացնում նյութը:

Մ. Խրիմյանի կյանքի ուղին բարդ ու հակասական է այնքանով, որքանով բարդ ու հակասական էր տվյալ դարաշրջանը: Անգամ անձնական կյանքում ուրախություն ու հաջողություն չունեցավ: Շատ կարճ ժամանակում մահացան նրա մայրը, կինը եւ աղջիկը: Մինչեւ հոգու խորքը վշտացած երիտասարդին այլեւս ոչինչ չէր կապում աշխարհիկ կյանքի հետ, ուստի որոշում է ընդմիշտ նվիրվել Հայոց եկեղեցու ծառայությանը: Եվ, հեղինակի դիպուկ բնութագրմամբ, ընտիր ուսուցիչն ու քարոզիչը, խանդավառ հայրենասերը 1854 թ. փետրվարին Աղթամարում կուսակրոնություն է ընդունում, Վանի հոգեւոր առաջնորդ Գաբրիել Շիրոյանի կողմից ձեռնադրվում վարդապետ: Նույն՝ 1854 թ. մարտի 25-ին նա իր վարդապետական առաջին քարոզն է կարդում Վանում, որի բնաբանն էր՝ «Հովիւ քաջ զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչխարաց իւրոց»: Դա աստվածաբանական քարոզ չէր, այլ հայրենասիրության ջերմ ներբող, մի հոգեցունց կոչ ու հրավեր, որը թմրած մտքերին եւ հոգիներին արթնության էր կոչում:

Է. Կոստանդյանը նշում է, որ անդրանիկ այս քարոզի բնաբանը եղավ անսակարկ հայրենասերի կյանքի ուղու խորհրդանիշը: Սակայն միայն քարոզներով չէր կարող բավարարվել նա: Ժողովրդի հոգեկան ուժերը ցնցելու համար առավել զորավոր միջոցներ էին պետք, որոնցից առաջնայինը տպագիր խոսքն էր, պարբերական մամուլը:

Նրա անդուլ ջանքերով 1855 թ. հունիսին լույս աշխարհ եկավ «Արծուի Վասպուրական» ամսագիրը, որի հոդվածների ու նյութերի ահռելի բաժինը գրում էր ինքը՝ խմբագիր Մ. Խրիմյանը:

Տարոնը, Մուշը, Վանը,- գավառահայ ժողովուրդն իր անթիվ-անհամար ցավերով ու վշտերով,- ահա Խրիմյան խմբագրի տագնապների ու մտահոգության առարկան: Աշխատության կարեւոր մի բաժին նվիրված է Հայրիկի գործունեությանը Վարագում, որի վանահայրը դարձավ նա 1857 թ. հունվարին: Սակայն Խրիմյանի ազատաշունչ բարեփոխությունները հանդիպում են ժամանակի կղերականների թե խուլ եւ թե բացահայտ դժկամությանն ու դիմադրությանը: Հալածանքներն ու դավերն այն աստիճան շիկացան, որ թշնամիները վարձկան քրդերի միջոցով մի քանի անգամ փորձեցին սպանել Խրիմյան Հայրիկին: Սակայն մեծ հայրենասերի աննվաճ ոգին մնաց անպարտ ու անբիծ: Խրիմյանը տեղի չտվեց ու չնահանջեց:

Խրիմյան Հայրիկի ժողովրդասիրությունն ու ազգի շահերին անմնացորդ նվիրումն էլ առավել ակնհայտ նկատվեց Տարոնում գործելու տարիներին, երբ Կ. Պոլսի Ազգային ժողովը, անսալով տարոնահայության խնդրանքին, նրան նշանակեց Տարոնի հոգեւոր առաջնորդ եւ Սուրբ Կարապետի վանքի վանահայր: Բացահայտվում են այն հակասությունները, որոնք ծագում են Տարոնի աշխարհիկ եւ հոգեւորական վերնախավի եւ Խրիմյան Հայրիկի միջեւ, ընդ որում՝ ընդգծվում է, որ դա պայքար էր երկու տարբեր սոցիալական խմբավորումների միջեւ. ժողովրդի ծոցից դուրս եկած վարդապետը պայքարում էր ժողովրդի շահերի համար՝ ընդդեմ սեփական եւ այլազգի ցեցերի:

Աշխատության կարեւոր մասերից են «Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքը», «Մկրտիչ Խրիմյանը Վասպուրականի հոգեւոր առաջնորդ», «Ամենայն Հայոց կաթողիկոս» բաժինները, որոնցում բազմանյութ հենքի վրա ներկայացվում են ժամանակաշրջանի քաղաքական ու ազգային անցուդարձը, Խրիմյան հայի, մարդու եւ հոգեւորական-ազգային գործչի հոգեկան տվայտանքներն ու մտահոգությունները, նրա գերմարդկային ճիգերը՝ պաշտպան կանգնելու բոլոր զրկվածներին, հարստահարվածներին, ճնշվածներին:

Է. Կոստանդյանի գրչով մեկ անգամ եւս հառնում է մեծ ազգասերի ու ազատասերի վեհանձն ու տառապալից կերպարը, որը կարողացավ իր բովանդակ կյանքում վեր կանգնել անձնական բոլոր կարգի շահամոլ ու նյութամոլ նկրտումներից, անվայելուչ վարք ու բարքից, փառասիրությունից, պաշտոնապաշտությունից ու երկդիմի, անբարոյական վարքագծից: Նորովի թարմությամբ ու պարզությամբ մեզ է ներկայանում այն Խրիմյանը, որի հայացքը միշտ ու մշտապես հառված էր տառապյալ հայության ծովից ծով կարիքներին ու հոգսերին:

Անգամ շատ հանրահայտ դեպքերն ու իրադարձությունները (Խրիմյանի եվրոպական ուղեւորությունն ու Բեռլինյան ոդիսականը) հեղինակը ներկայացնում է ինքնատիպ, թարմ հարցադրումներով ու գեղեցիկ ոճով:

Ամփոփելով նշենք, որ Էմմա Կոստանդյանի պատմաքննական սույն աշխատությունն ունի խիստ արդիական նշանակություն, քանզի այն բացառիկ խորությամբ հնչեցնում է հայոց պատմության մի ողջ դարաշրջանի մեծ հարցերն ու հարցականները, Խրիմյան Հայրիկի սերունդներին ավանդած դասերն ու պատգամները:

Մենագրությունն ամբողջական երկ է ո՛չ միայն Խրիմյան հայի, կրոնական եւ ազգային անհատականության կյանքի ու գործունեության վերաբերյալ, այլեւ այն ընդգրկուն կերպով ներկայացնում է արեւմտահայության սոցիալ-տնտեսական կյանքի մի ստվար հատվածի, ազատագրական մաքառումների պատմական վերլուծությունը:

ԱՐՄԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմ. գիտ. թեկնածու

ԺԱԳ ՀԱԿՈԲԵԱՆ

Եթէ գիտցա՛ր պարտուիլ եսով գիրցած անձէդ վէս,
Սիրտըդ ընել սիրաբար այլոց եսին սկահակ,
Անոնց գինին ըլլալ դա՛փ կամ արցունքին՝ թաշկինա՛կ
Ծաղէ ծաղ սէրըդ բաժնել ու ճաճանչիլ լոյսի պէս.

Եթէ կրցա՛ր քու տեսիլքն՝ իբրեւ դրօշ ոսկեղէն
Մարդոց աչքին ու սրտին դէմ ծածանել ջահապէս,
Ցնծա՛ - տարիդ ապրեցար բազմապատի՛կ, երնէ՜կ քեզ,
Զի ինչ որ դուն կը բաշխես՝ ա՛յդ կը շահիս բիւրօրէն:

Բայց սրտիդ մեղրն ու գինին եթէ լոկ քե՛զ պահեցիր,
Եթէ պալատն օրերուդ դուն չբացի՜ր բնաւին
Անօթեւան ճամբորդին, կամ որբուկի կոյր լամբին
Չլեցուցի՜ր լամբէդ ձէթ՝ որ ան վառի՜ աստղալիր.

Բայց եթէ եսըդ իբրեւ ժայռ կանգնեցիր դեգօրէն՝
Եղբայրութեան դէմ մարդոց,- վա՛յ քեզ, տարիդ՝ ու թերեւս
Ողջ կեանքդ անդա՜րձ վատնեցիր եւ կորուսիր վերջնապէս,
Զի ինչ որ քեզ կը պահես՝ այդ կորուսա՜ծ ես արդէն:

◆◆◆

Այսօր, կայքի՛ն հին տարույն եւ նոր տարույն կոյս շեմին,
Օ՛ն, նայէ՛ հեղ մը ետեւ՝ ոտնակոխած օրերուդ,
Մշակն ինչպէս կը քննէ ցանած դաշտերն ոսկեկոյս,
Ճամբորդն ինչպէս կը չափէ ճանապարհած իր ուղին:

Նայէ՛ հերկած տարիիդ... Հոն ամայքէ զատ անյուշ
Եթէ ոչինչ չգտնես ու չտեսնես հոն շողեր,
Դուն ափսոսա՜ ունայնին առջեւ որ կեանքդ է եղեր,
Թէպէտ ա՛լ ողբըդ ըլլայ անյուսօրէն զո՜ւր եւ ո՜ւշ...

Դիտէ՛ օրերդ ակօսած ի գին սիրո՛յդ լուսածին
Ու քրտինքիդ սիրածոր, եւ հրճուէ՛ դուն ի տես
Հունձքի՛դ շռայլ ու շքեղ, որմէ հանդերըդ բեհեզ

Մերկացուցիր՝ պճնելու մերկ ամբարներն ուրիշին,
Որուն հիւղէն խեղճացա՛ր՝ վառելու լամբ մը մթին
Եւ գինիովը որուն լեցուցիր սիրտ մը ծարաւ...

-Ինչ որ այլոց բաժնեցիր՝ միակ վարձքդ ա՛յդ է, հոգի՛ս...

Գահիրէ, 1951

«ՍԻՐՈ ՄՈԼՈՐԱԿԻ» հարցը

Ի՞նչ տեղ ու դեր ունի աղոթքը քո կյանքում:

Պատասխանել են Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Մանրանկարչության արվեստի կենտրոնի սաները:

Ես նկատել եմ, որ երբ ընկնում եմ վատ դրության մեջ ու աղոթում Աստծուն չհուսահատվելով, որոշ ժամանակ անց ամեն բան շատ լավ է լինում:
Ես մտածում եմ, որ աղոթքն Աստծու հետ զրուցելու միջոց է. մարդը մտովի խորհրդակցում է Տիրոջ հետ:

Սամվել Շահբազյան (12 տ.)

Եթե Աստված չլիներ, գոյություն չէր ունենա ոչ մի բան: Աստծու կամքով է, որ մենք ապրում եւ հաղթահարում ենք մեր կյանքի դժվար պահերը: Աստված է, որ մարդուն տվել է շնորհ եւ արվեստ: Ես ամեն առավոտ ու երեկո աղոթում եմ Աստծուն: Աղոթում եմ ոչ միայն նեղության պահին, այլեւ միշտ: Երբ ես մտածում կամ խոսում եմ Աստծու մասին, Աստված ինձ հետ է լինում:

Լուսինե Մարտիրոսյան (12 տ.)

Քնելուց առաջ ես միշտ աղոթում եմ, քանի որ աղոթքը միակ բանն է, որ աշխարհը կփրկի չարից: Աղոթքի մեջ է բարությունը, որ անհրաժեշտ է մեր կյանքում:

Սուսաննա Շահբազյան (14 տ.)

Ամեն կիրակի ես գնում եմ եկեղեցի, որ աղոթեմ Աստծուն իմ մայրիկի ու հայրիկի համար:

Արմինե Ավագյան (13 տ.)

Երբ ես դեռ այնքան էլ չէի հասկանում, թե ով է Աստված, եւ չէի կատարում Նրա պատվիրանները, մի անգամ ստեցի: Սակայն զղջացի ու գնացի եկեղեցի...
Մի դեպք պատահեց, եւ ես մեղավոր էի: Աղոթելուց հետո զգացի, որ Աստված շատ ներող է:
Աղոթքից հետո ես թեթեւություն եմ զգում, որովհետեւ «կիսվում» եմ մեր Տիրոջ հետ:

Հայկուհի Մինասյան (13 տ.)

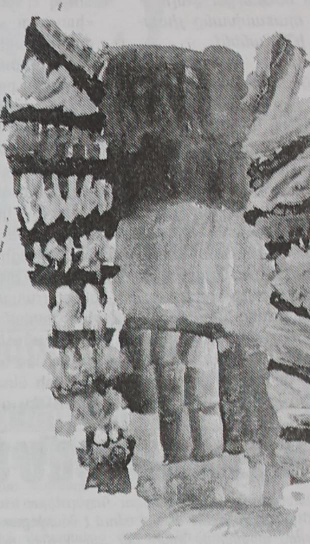

«Սուրբ եկեղեցի» (1996 թ.)
ՀՌԻՓՍԻՄԵ ՄԵՐՈԲՅԱՆ (10 տ.)

ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ

Երգում եմ ես,
Պարում եմ ես,
Ուրախ եմ ես:

Մանուկ եմ ես,
Անհոգ եմ ես,
Ազատ եմ ես:

Հայրից եմ ես,
Մեզնից եմ ես,
Ապստամբ եմ ես:

Կանգուն եմ ես,
Անհուն եմ ես,
Դավիթն եմ ես,
Հպարտ եմ ես

Դավիթ ԴԱՆՈՅԱՆ (10 տ.)
Երեւանի թիվ 142 միջն. դպ.

Ուղղում. «Սիրո մոլորակը» ներողություն է խնդրում իր ընթերցողներից՝ նախորդ համարում տեղ գտած անճշտության համար: Դավիթի «Հիսուս Քրիստոս» բանաստեղծության առաջին եւ 13-րդ տողերում «Նազարեթում» բառի փոխարեն պիտի լիներ «Բեթղեհեմում»:

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

Դու՝ մաշտոցյան մտքագիր,
Դու՝ պահապան մեր ազգի,
Դու՝ միտք տվող բառարան,
Դու միակն ես անսասան:
Դու՝ մայրական քնքուշ ձեռք,
Դու՝ հայրական ամրոց, բերդ,
Դու՝ հայկական քարոզ, բառ,
Դու՝ մայրենի լեզու վառ:

Արթուր ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ (9 տ.)
Երեւանի թիվ 82 միջն. դպ.

ԱՐԻ՛, ԳԱՐՈՒ՛Ն

Արի՛, գարո՛ւն,
Սիրո՜ւն-սիրո՜ւն,
Ներկիր դաշտը վառ կանաչ:
Արի՛, գարո՛ւն,
Բե՛ր վառվռուն
Ուրախություն անճանաչ:

Եվ թող որ միշտ
Ցնծա հպարտ
Սիրուն դաշտը վառ կանաչ,
Ու թող երգի
Աշխարհը մեր
Ուրախությամբ անճանաչ:

ԶԱՏԻԿ

Զատի՛կ, զատի՛կ,
Կլո՛ր մատիկ,
Ի՞նչ ես վազում այդպես արագ
Ոտիկներով այդ քո բարակ:

Թռի՛ր, զատի՛կ,
Գարու հատի՛կ,
Թռի՛ր, գնա՛ սարեր, ձորեր,
Գնա՛ ու տե՛ս դու հովիտներ:

Հասմիկ ԿՈՒՐԱՁՅԱՆ (11 տ.)
Ք. Երեւան
Մուշեղ Իշխանի անվան
թիվ 1 կրթահամալիր

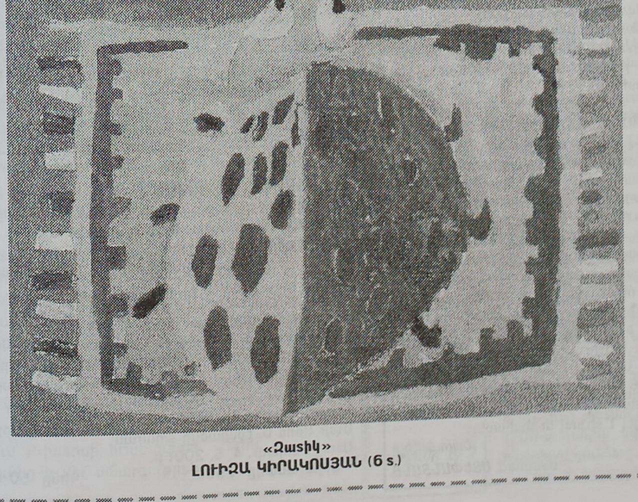

«Զատիկ»
ԼՈՒԻԶԱ ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ (6 տ.)

«ՍԻՐՈ ՄՈԼՈՐԱԿԻ» ԲՆԱԿԻՉՆԵՐԸ

Անի Հովհաննիսյանին «Սիրո մոլորակի» ընթերցողն արդեն ճանաչում է: Հիշո՞ւմ ես նրա հոգու խոսքը Աստծու երեք բարիքների, Տիրոջ ներկայության, պանդխտության, մոր մասին, նաեւ մի պատմվածք՝ «Հավատը կփրկի աշխարհը» վերնագրով: Այս գրվածքների տողերով քեզ հետ զրուցողը եղել է Անին՝ քո հասակակիցը: Նա սովորում է Վաղարշապատի Խ. Աբովյանի անվան թիվ 4 միջնակարգ դպրոցում: Միաժամանակ «Կանչ» թերթին կից լրագրողների խմբակի սան է: Մինչ այս խմբակի անդամ լինելն Անին լրագրողական դասերի է հաճախել «Հայ միասնության խաչ» բարեգործական կազմակերպությունում, ուր մասնակցում է նաեւ ժողովրդական երգի-պարի թատրոնի դասերին: Չնայած այս զբաղվածությանը, Անին վերջերս ընդունվել է երաժշտական դպրոց. դաշնամուրի դասերը նույնպես հաճույքով է պարապում: Առհասարակ նա սիրում է միշտ զբաղված լինել դասերով: «Զարմանում եմ, որ փողոցում երեխաները շատ են խաղում: Իմ ժամանակն ավելի հետաքրքիր է անցնում տարբեր պարապմունքներով: Իմ զբաղմունքն այն է, որ ես պիտի սովորեմ, պիտի գրեմ... խաղալ էլ եմ սիրում»,- ասում է Անին: Ի դեպ, գրելու փորձեր է արել, երբ դեռ 8 տարեկան էր. ուսուցչուհին հանձնարարել էր մի բանաստեղծություն արտագրել, եւ Անին փոխարենը ինքն է ստեղծագործել: Սակայն նախընտրում է արձակը. ընթերցել եւս, հատկապես պատմավեպեր: Ըստ նրա՝ եթե հայոց պատմություն ու հայ գրականություն չիմանանք, ուրեմն հայ չպիտի համարվենք: Նրա կարծիքով՝ յուրաքանչյուր հայ լավ պիտի իմանա, թե ինչ հաղթանակներ ու պարտություններ են ունեցել մեր նախնիները. չէ՞ որ նախնիներից սովորում ենք: Իսկ իր կարդացածից, դպրո-

ցից, տարբեր խմբակների դասերից ու ընտանիքից Անին մի շատ կարեւոր բան է սովորել, որը երեւի թե ամբողջ կյանքի համար է. այն, որ պետք է կարողանալ ներել ու ներողություն խնդրել անգամ փոքրիկից, եթե մեղավոր ես. որ ներողությունը մեղմում է պատիժը:

«Ի՞նչ երազանք ունես» հարցին ահա թե ինչ պատասխանեց Անին. «Երազում եմ լավ մարդ դառնալ. որ կյանքի հաճույքներն ինձ չչարացնեն՝ նախանձոտ չդառնամ: Զարմանում եմ, երբ տեսնում եմ, որ մարդիկ գողություն են անում ընտանիք պահելու համար, երբ կարելի է աշխատել...»:

Էջի պատասխանատու՝ **ԱՆՆԱ ԱԼՈՅԱՆ**

ԼՈՒՅՍ ՄԱՆԿԱՆԸ

- Ընկեր Քոչարյա՛ն, իսկ իրենք շա՞տ են խիստ:
- Քանի՞ հոգի են լինելու:
- Բոլո՞րն են հարցեր տալու:
- Բա որ պատասխանը չիմանա՞նք, ի՞նչ անենք:

Շփոթմունք ու իրարանցում էր Լճաշենի դպրոցում: Մոտ հիսուն 6-րդ ու 7-րդ դասարանցիներ գլուխները կորցրած, հուզված շրջապատել էին ուսուցչուհուն ու «ռմբակոծում» էին հարցերով: Քննություն էին: Աղանդավորների՝ իր մեծ խմբերով հայտնի այս գյուղում սպասում էին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից քննական հանձնաժողովի ներկայացուցիչներին:

- Մեր հոգեւոր գրադարանը տեսա՞ր,- տանտիրոջ պարծենկոտությամբ հարցնում են երեխաները,- իսկ «Լույս ճանապարհ» անկյո՞ւնը՝ նկարները, սիրուն-սիրուն երանիները, հետաքրքիր պատմությունները, բացատրությունները,- ու ինձ դուրս են քաշում միջանցք,- ծառատունկ էլ ենք արել: Ծաղիկներով «խաչ» ու «1700» ենք գրել, տե՛ս, պատուհանից երեւում են, բայց դեռ չեն ծաղկել, ցուրտ է,- ցույց են տալիս բակը:

Սա արդեն մանուկների 42-րդ խումբն է: 1700-ամյակի գրասենյակի նախաձեռնությամբ սեպտեմբեր-հոկտեմբերից Հայաստանի բոլոր մարզերում ու Երեւանում գործում է կատեխիզմի կամ քրիստոնեական դաստիարակության դասընթացը: 4-6 շաբաթվա ընթացքում ուսուցիչները փորձում են տարրական գիտելիքներ տալ իրենց դավանանքին լիովին անծանոթ մանուկներին, արթնացնել նրանց մեջ ազգային եկեղեցու ու հավատի նկատմամբ սերը: ***Չէ՞ որ սիրում ես այն, ինչ գիտես:***

«Նրանց մեջ կան նաեւ աղանդավոր ընտանիքների մանուկներ, կան երեխաներ, որ նույնիսկ իրենք էին գնում այն հավաքներին, քարոզներին: Հիմա նրանք շարական են երգում, խաչակնքում, «Հավատամքը» սերտում ու մեզ հետ պատրաստակամություն հայտնում՝ նախագծի դեպքում օժանդակելու մեզ մոտ՝ Լճաշենում պապենական առաքելական եկեղեցու կառուցմանը»,- երջանիկ հպարտությամբ նշում է տնօրեն Աիդա Մուրադյանը:

Լարված անհանգստությունն ու հուզմունքն անցան: Վերականգնվել են մանկական աշխույժ խառնաշփոթն ու աղմուկը: Քրքիջ-հրմշտոցով դպրոցից դուրս են գալիս մանուկները՝ փայլող աչիկներով տուն տանելով «4»-երն ու «5»-երը, նոր նվեր ստացած գրքերը:

Ապրիլի 20-ին Գեղարքունյաց թեմի Լճաշեն գյուղի հանրակրթական դպրոցում մոտ 50 դպրոցականներ հաջողությամբ հանձնեցին իրենց կյանքում առաջին հոգեւոր քննությունը: Քրիստոնեական տարրական գիտելիքների իրենց իմացությունը գնահատվեց հիմնականում «լավ» ու «գերազանց»: 1700-ամյակի գրասենյակի նախաձեռնությամբ հոկտեմբերից Հայաստանի բոլոր մարզերում իրականացվում է կատեխիզմի ծրագիրը: Այն նպատակ ունի, Հայ եկեղեցու, քրիստոնեության, սրբերի ու պատմության մի ընտրված, կարեւորագույն մաս երեխաներին ուսուցանելով, նրանց մեջ արթնացնել մեր հավատի ու եկեղեցու նկատմամբ սեր, հարգանքի ու նվիրման հույզեր՝ գեթ մասամբ ապահովագրելով նրանց աղանդների ցանցից: Լճաշենում սա էական խնդիր է, այստեղ այնքան շատ են աղանդավորները, որ նույնիսկ իրենք՝ դպրոցի տնօրեն Աիդա Մուրադյանն ու ուսուցչուհի Քնարիկ Քոչարյանը, որ կազմակերպել, իրականացրել էին դասընթացը, ուրախությամբ, բայց եւ զարմանքով էին նշում, որ երեխաների մեջ քիչ չեն նախկին աղանդավորները, այդ ցանցում դեռ գտնվող ընտանիքների անդամները: Այսօր «նրանք էլ շարական են երգում, խաչակնքում, «Հավատամքը» սերտում»:

Վախն ու անհանգստությունը, իսկ հետո աշխույժ թեթեւությունը մանկական հուզված մթնոլորտում եւս մեկ անգամ ապացուցում էին, որ Հայաստանի բոլոր անկյուններում էլ կա այն պարարտ հողը, ուր քրիստոնեության սերմերը պտուղ կտան «մեկի դիմաց 100, մեկի դիմաց 60, մեկի դիմաց 30»:

Կարմեն ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Ս. ՀԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏՈՆԸ ԳՈՒԳԱՐԱՑ ԹԵՄՈՒՄ

Հայ Առաքելական Սուրբ եկեղեցու Գուգարաց թեմն ամեն տարի մեծ շուքով նշում է քրիստոնեության ամենամեծ տոնը՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի հրաշափառ Հարությունը կամ ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ Սուրբ Զատիկը: Բացառություն չէր եւ նաեւ այս տարին:

Քրիստոնեության 1700-րդ տարին առավել նշանավորվեց հոգեւոր արարողությունների եւ լայնածավալ միջոցառումների շարքով, որի պսակը հանդիսացավ Վանաձորի Ս. Աստվածածին եւ Ս. Սարգիս եկեղեցիներում մատուցված Ս. Հարության պատարագը: Ս. Աստվածածին եկեղեցում պատարագիչն էր Գուգարաց թեմի առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Սեպուհ եպիսկոպոս Չուլջյանը, որն ավետիսը տվեց Քրիստոսի հրաշափառ հարության եւ հավատացյալ հայորդիներից յուրաքանչյուրին հրավիրեց ընթանալու նոր կյանքով՝ վերանորոգված եւ վերածնված՝ որպես հավատի, հույսի ու լույսի որդիներ:

Հույսի ավետիսն ու լույսի պատգամն առած հոգիներում ու շուրթերին՝ ՔԴՔԿ-ի ուսուցիչներն այն տարան կրթօջախներ՝ Քրիստոսի հարության ողջույնը տալով բոլորին:

Գուգարաց թեմի առաջնորդարանի հովանավորությամբ, թեմի հոգեւոր դասի անմիջական մասնակցությամբ եւ օրհնությամբ՝ Վանաձորի հանրակրթական բոլոր դպրոցներում եւ մի քանի այլ ուսումնական հաստատություններում հաջողությամբ անցկացվեցին Սուրբ Հարության խորհուրդը նշանավորող միջոցառումներ: Ամեն անգամ ականատեսների եւ ունկնդիրների առջեւ կարծես պատկերանում էին Երուսաղեմում կատարված իրադարձություններն ու մտովի ամեն մեկը, կտրելով ժամանակի եւ տարածության սահմանները, համակվում էր 2000 տարիներ ի վեր կատարված աննախադեպ իրադարձությունների ու դեպքերի հուզումներով: Իրապես երանելի էր յուղաբեր կանանց կերպարանքն առած աղջիկների շուրթերից հնչած ավետիսն առնելը, հրեշտակների պես հանդերձավորված լուսապայծառ մանուկների վկայությունը լսել Քրիստոսի հարության մասին:

Այո, նրանք, իրենց հավատավոր սրտերը միացնելով, սուրհանդակի պես ազդարարում էին իրենց նախորդ սերնդին եւ հասակակիցներին, թե «Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»՝ ունկնդրելով ախորժալուր պատասխանը. «Օրհնեալ է յարութիւնը Քրիստոսի»:

Այս միջոցառումների շարքում առանձնահատուկ փայլով հանդես եկան Վանաձորի մանկատան երեխաները: Նրանք ոչ միայն իրենց կատարումներով հաճելի եւ հուզիչ պահեր պարգեւեցին ներկաներին, այլեւ ստացան Վանաձորի հոգեւոր հովիվ Տ. Վահան քահանա Ազարյանի օրհնանքի խոսքն ու Մայր եկեղեցու ընծայած զատկական նվերները:

Սուրբ Հարության միջոցառումների շարքը համալրվեց, Գուգարաց թեմի առաջնորդ

Տ. Սեպուհ եպիսկոպոս Չուլջյանի օրհնությամբ եւ հովանավորությամբ, ծերանոցում կազմակերպված հանդիպմամբ: Ծերերի Ս. Հարության տոնը շնորհավորելու էին եկել մանկատան երեխաներն ու «Վազգեն Ա կրթահամալիրի» մանկական երգչախմբի սաները:

Ինչպես իր խոսքում նշեց Սեպուհ սրբազանը, «խորհրդանշական է, որ մանկատան երեխաներն էին եկել ծերերին տալու Սուրբ Հարության ավետիսը»:

Մանուկների հոգեզմայլ աղոթքները, շարականներն ու արտասանությունները եկան վերստին հաստատելու հույսի, հավատի, կյանքի եւ հարության հաղթանակը, զի Քրիստոսն Իր մահով հաղթեց մահվանը՝ ի փրկություն մարդկանց:

Դիվան Գուգարաց թեմի

ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇՆԵՐ. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

ԳԱՌ

Մաքրության, զոհաբերության, լիության, քավության, անմեղության, բարության, հեզության, մարդկայնության, համբերատարության խորհրդանիշ: Գառն ի սկզբանե համարվում է Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի խորհրդանիշը: Հնում, Միջին Արեւելքի քոչվոր ժողովուրդների ավանդույթում, նորելուկ գառան զոհաբերումը նշան էր գարնանային լիության: Զատկական գառան արյունը Ելքի ժամանակներից ի վեր համարվում է հրեա ժողովրդի փրկության խորհրդանիշը, իսկ մարգարեները, ինչպես օրինակ Եսային, ապագա Փրկչին անվանում էին Անմեղ Գառ: Հենց այդ պատճառով էր, որ Հովհաննես Մկրտիչը Հիսուս Քրիստոսի մասին ասաց. «Ահա՛ Գառն Աստծո, որ վերացնում է աշխարհի մեղքը» (Հովհ. Ա 29): Պատկերագրության մեջ հաճախ Հովհաննես Մկրտչին պատկերում են գառը գրկին պահած, իսկ Հիսուսին՝ Հովվի կերպարանքով՝ գառն ուսերին դրած: «Agnys Dei» (Գառն Աստծո) արտահայտության դրոշմումների հաճախ կարելի է հանդիպել նաեւ խաչի, խաչվառի վրա, խաչի ճաճանչափայլ շրջանակում:

Վաղքրիստոնեական սրբապատկերներում առաքյալները պատկերվում էին 12 ոչխարների կերպարանքով, իսկ Տերը՝ գառան: Գառին գրքի հետ պատկերումը խորհրդանշում է «Հայտնության» Հիսուսին, այս իմաստով կարելի է հանդիպել նաեւ գառան՝ պատկերված յոթ պոզերով կամ յոթ աչքերով, որոնք խորհրդանշում են Աստծո սկավառակները: Ահեղ Դատաստանի գառը վաղքրիստոնեական պատկերագրության մեջ ընդունակ է ցասման, որն ինչ-որ տեղ անշուշտ հակասում է գառի խորհրդանշանին: Նման հաղթական կերպարանքի մեջ ոմանք տեսնում են արեւային խորհրդանիշը, որը գառին մոտեցնում էր իր ճիշտ հակառակին՝ առյուծին: Սկզբնապես առյուծը եւս համարվում էր Փրկչի խորհրդանիշը: Հետագայում առյուծն առավելապես համարվեց Մարկոս ավետարանչի նշանը: Ուղղափառ Եկեղեցին սկզբնապես մերժել է Տիրոջը գառան կերպարով պատկերելու վաղքրիստոնեական մոտեցումը՝ գուցե հենց այս շփոթությունների պատճառով:

Գառը Իսլամում եւս համարվում է զոհաբերության եւ քավության խորհրդանիշ:

ՀԱՅ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ 1920-1950-ԱԿԱՆ ԹԹ. ԲՌՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶՈՀ

Հայաստանում խորհրդային իշխանության յոթանասուն տարիները Հայ Առաքելական եկեղեցու համար ունեցել են միմիայն բացասական նշանակություն: Եկեղեցու դիրքը թուլացավ, իսկ սրա հետ մեկտեղ վերացվեցին նաեւ հայ ժողովրդի հոգեւոր արժեքները:

1920-1950-ական թթ. եղան հայ հոգեւորականության հանդեպ բռնությունների եւ ոչնչացման տարիներ: Այդ ժամանակ բռնությունների զոհ դարձավ մոտ 300 հայ հոգեւորական:

1949 թ. եղավ Հայ եկեղեցու եւ հայ հոգեւորականների հանդեպ նոր բռնությունների տարի: Ձերբակալվեցին եւ Ռուսաստանի խորքերն աքսորվեցին ինչպես 1946-1947 թթ. Սփյուռքից Հայաստան գաղթած քահանաները, այնպես էլ Հայաստանում ապրող եւ սպասավորող քահանաները:

Միայն Ի. Ստալինի մահից հետո դադարեցին հայ եկեղեցականների հանդեպ բռնությունները, սակայն մինչեւ Հայաստանի անկախությունը Հայ եկեղեցու գործունեությունը խիստ սահմանափակ էր:

ԵՐԵՄԻԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆՑ

Միաբան Մայր Աթոռի, Առաջին աշխարհամարտի նախօրյակին եւ ընթացքում Կարսի, իսկ 1916 թ. հոկտեմբերի 21-ից Նուխու փոխանորդ

Ձերբակալվել է 1920 թ. Ադրբեջանի խորհրդային իշխանությունների կողմից: Հետագա ճակատագիրն անհայտ է:

ՍՈՒՐԵՆ ԱԲԵՂԱ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Միաբան Մայր Աթոռի, Արցախի Ամարաս վանքի վանահայր

1920 թ. ձերբակալվել է Ադրբեջանի խորհրդային իշխանությունների կողմից եւ տարվել Ռոստով: Նրա մասին տեղեկություններ ենք քաղում Աբրահամ Կիսիբեկյանի հուշերից. «Մեզ հետ (ձերբակալվածների - Ս. Ս.) էր նաեւ Ամարասու վանքի վանահայրը՝ Սուրեն աբեղա Թորոսյանը, գլխին դրած մի ծղոտե, լայնեզր գլխարկ: Թուրք կալանավորները վերցնում էին նրա գլխարկը՝ «մահրասա» (քահանա - Ս. Ս.) գոռալով, շպրտում դեպի առաջ, իսկ գլխարկը քամու հոսանքով թռչում էր բավական հեռու, եւ երբ խեղճ աբեղան հասնում էր գլխարկին, մի ուրիշ թուրք էր վերցնում ու նորից շպրտում եւ այսպես շարունակ: Այսպես ծաղրի առարկա դարձնելով նրան»: 80 կալանավորների շարքում հայր սուրբը 1920 թ. սեպտեմբերի 6-ին հասավ Գանձակ եւ փակվեց Գանձակի բանտում, որից հետո տարվեց Ռոստով: Հետագա ճակատագիրն անհայտ է:

ԵԶՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՆԵՐԿԱՐԱՐՅԱՆ

Միաբան Աղթամարի վանքի, Աղթամարի կաթողիկոսության վերջին կաթողիկոսական եւ Վանի առաջնորդական փոխանորդ

Առաջին աշխարհամարտի տարիներին մասնակցել է Վանի ինքնապաշտպանական կռիվներին, եղել է մատակարար մարմնի անդամ: Հետագայում իր մասնակցությունը բերեց 1918 թ. Սարդարապատի հերոսամարտին:

Ձերբակալվել է 1920 թ.՝ Հայաստանում խորհրդային իշխանության հաստատման ժամանակ: Ազատվել է 1921 թ. փետրվարյան ապստամբության ժամանակ:

ԵԶՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Միաբան Մայր Աթոռի, 1917 թ. փետրվարի 17-ից Սեւանի մենաստանի միաբան, Երեւանի հայրապետական թեմի Նոր Բայազետի եւ Ծաղկաձորի գործակալ, 1918-ից Սեւանի վանքի վանական կառավարության նախագահ

1921 թ. ձմռանը, որպես «հակահեղափոխական եւ դավաճան», բոլշեւիկների կողմից խեղդամահ է արվել Սեւանա լճի սառցահորում:

ԵՐՎԱՆԴ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՓԵՐՏԱՀՃՅԱՆ

1903-1908 թթ. Քղիի տեղապահ, 1912-ից Կոստանդնուպոլսի պատրիարքության փոխանորդ, 1919 թ. մայիսի 8-ից վերստին Պոլսի պատրիարքի փոխանորդ (1915-1918 թթ. թուրքական կառավարությունը նրան աքսորել էր), 1920 թ. օգոստոսին Թրաքիո թեմի առաջնորդական տեղապահ

Եպիսկոպոսական աստիճան ստանալու համար մեկնել էր Ս. Էջմիածին: Վերադարձին Թիֆլիսի մոտ բոլշեւիկները նրան կողոպտել են, եւ ապա կալանավորվել է Ադրբեջանի խորհրդային իշխանությունների կողմից: Նետվել է Բաքվի բանտ, որտեղ պահվել է 26 օր, որից հետո աքսորվել Ռուսաստանի Տամբով քաղաք: Ճանապարհին հիվանդացել է տիֆով եւ մահացել:

Շարունակելի

Ստեփան ՍՏԵՓԱՆՅԱՆՑ

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆ
Կրոնական, մշակութային, լրատվական երկշաբաթաթերթ
Հիմնադիր՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին
Հրատարակիչ՝ Ս. Էջմիածնի Քրիստոնեական դաստիարակության եւ քարոզչության կենտրոն
Գլխավոր խմբագիր՝ Աստղիկ Ստամբոլցյան
Գրանցման վկայական՝ 624
Խմբագրության հասցեն՝ ք. Վաղարշապատ, Ս. Գայանե եկեղեցի, Քրիստոնեական դաստիարակության եւ քարոզչության կենտրոն
հեռախոս՝ (0+31) 56780
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տպարան
Ստոր. է տպագր. 4. 5. 2001 թ.
Տպաքանակը՝ 2500 Գինը՝ 50 դրամ: